

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Dagmar Peclinovská

**Jan Amos Komenský jako pedagog, vychovatel
a náboženský myslitel**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze za použití uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 15. března 2016

.....
Bc. Dagmar Peclinovská

Poděkování

Ráda bych touto cestou velmi poděkovala mému vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Petru Zimovi, PhD. za odbornou pomoc při psaní práce, vedení a ochotný přístup. Také za náměty a poradenství ohledně literatury.

Mé poděkování patří také celé mé rodině a přátelům, jež mi byli po celou dobu studia oporou, rádci i kritiky.

OBSAH

Úvod	6
1 Život a dílo Jana Amose Komenského	8
2 Rozsáhlost díla Jana Amose Komenského	11
3 Jan Patočka o Komenském	12
4 Komenský jako filozof	14
5 Komenský jako náboženský myslitel	19
5.1 Vlastní interpretace spisu <i>Labyrint světa a ráj srdce</i> a jeho využití ve výuce	23
6 Rozbor děl	26
6.1 Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání	26
6.2 Informatorium školy mateřské	28
6.3 Didaktika česká	32
6.3.1 Člověk – tvor nejdokonalejší, nejdivnější a nejslavnější	33
6.3.2 Člověk – tvor rozumný, Pán tvorů a obraz Boží	33
6.3.3 Potřeba vytváření škol	35
6.3.4 Doba studia	38
6.3.5 Základy potřebné k výuce	39
6.3.6 Způsoby usnadňování výuky	42
6.3.7 Preceptoři ve školách	44
6.3.8 Komenského názor na knihy ve školách	45
6.3.9 Jak učit ve školách jednotlivým předmětům	46
6.3.10 Kázeň ve školách	47
6.3.11 Pobožnost, víra a Bůh	47

6.4	Vševýchova	48
6.4.1	Všichni, všemu a všestranně	48
6.4.2	Všeškolství	49
6.4.3	Všeknižnictví.....	51
6.4.4	Všeučitelství.....	52
6.4.5	Školy života.....	55
7	Využití tématu ve výuce <i>Občanské výchovy a Základů společenských věd</i>	63
7.1	Využití řeči <i>Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání</i>	64
7.2	Využití <i>Informatoria</i>	66
7.3	Využití <i>Didaktiky</i>	66
7.4	Využití <i>Vševýchovy</i>	69
7.5	Využití ve výuce <i>Občanské výchovy</i>	70
7.6	Využití ve výuce <i>Základů společenských věd</i>	72
	Závěr.....	74
	Literatura a prameny:.....	76
	Anotace.....	79

Úvod

Jan Amos Komenský byl, je a bude významnou osobností našich dějin. Právě proto jsem se rozhodla sepsat na toto téma diplomovou práci. Jako budoucí učitelka společenských věd a přírodopisu mne zajímalo především Komenského pojetí vyučovacího procesu, ale také mnoho dalšího, čím se budu ve své práci zabývat. Diplomovou práci jsem nazvala *Jan Amos Komenský jako pedagog, vychovatel a náboženský myslitel* a budu se snažit zastihnout veškeré aspekty tohoto myslitele sedmnáctého století a to povětšinou rozbořem vybraných spisů.

Začnu stručným popisem života Jana Amose Komenského a jeho dílem, ve kterém se budu věnovat jeho rodině a výchovou. Komenský byl ovlivněn Jednotou bratrskou a tím bylo jeho vzdělání značně „opožděno“. Jednota bratrská nebyla jedinou, kdo jej ovlivnil, proto se zastavím i u osobností, které na Komenského nějakým způsobem zapůsobily. Věnovat se budu jednotlivým spisům, které Komenský postupně sepisoval a také tomu, kam a proč byl nucen se stěhovat.

Velmi známým českým komeniologem byl filozof Jan Patočka, který se zabýval samotným Komenským i jeho dílem. K pochopení Komenského života a práce budu využívat *Komeniologické studie*, jež jsou právě výtvořem Jana Patočky. V kapitole *Komenský jako filozof* si „pohraji“ s pojmenováním filozof a teolog ve spojitosti s Komenským. To, že byl i náboženským myslitelem je nepochybné. Z mnoha jeho děl je patrný jeho příklon k Bohu, evidentně zásluhou doby a zásahy Jednoty bratrské. K vysvětlení náboženské sounáležitosti využiji díla *Labyrint světa a ráj srdce*. Nejprve se pokusím o vlastní interpretaci spisu a přiložím i možné využití ve školství, především v hodinách *Českého jazyka, Dějepisu, Náboženství, Religionistiky, Občanské výchovy a Základů společenských věd*.

Ve většině diplomové práce budu rozebírat jednotlivá díla Jana Amose Komenského, jako jsou *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání, Informatorium školy mateřské, Didaktika česká a Vše výchova*. V případě všech uvedených je opět interpretuji a částečně zhodnotím.

Ke konci své práce se budu věnovat jejímu využití ve školství dnešní doby. Zprvu ve využití ve všech předmětech, až poté ve využití *Občanské výchovy a Základů společenských věd*. Zaměřím se i na využití všech mnou interpretovaných dílech v kontextu s Rámcovými vzdělávacími programy, jak pro základní vzdělávání, tak pro gymnázia.

Cílem mé práce je zjistit, jak díla velmi významného myslitele a učence Jana Amose Komenského, můžeme využít ve výuce všech předmětů a samozřejmě *Občanské výchovy* a

Základů společenských věd. Dále také porovnat myšlenky a rady Komenského na tvorbu škol, připravenost učitelů, využití knih ve vyučovacím procesu i o samotných žácích s dnešním pojetím školství. Pokusím se zjistit, jak hodně byly úvahy a nápady Komenského pokrokové a zda bychom i ve století, v němž žijeme, některé mohli využít.

1 Život a dílo Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 na moravském Slovácku a to v době pozdního feudalismu. Hospodářský vývoj tehdy začínal postupně směřovat ke kapitalismu a to především ke kapitalistickému rázu výroby. Feudálové usilovali o převzetí vlády nad vesnicemi a poddanými. Sociální poměry nebyly nijak zvlášť valné. Odehrávaly se zde vzpoury poddaných, které vrchnost krutě potlačovala. V zemích českých vznikaly sociální konflikty, dále se objevovala četná povstání. Objevuje se husitská revoluční tradice. Náboženské otázky této doby úzce souvisely s politickým a sociálním děním, známý je též boj reformace versus protireformace. Husitství se do lidu hluboce vrylo. Velmi silnou se stala Jednota bratrská, jež stála za nižšími a chudšími vrstvami společnosti. Komenského otec byl zámožným mlynářem a významným členem Jednoty bratrské.¹

Jak je dobře známo, Jan Amos vyrůstal pod vlivem Jednoty bratrské, a to nebyla výchova a vliv, o který by tento mladý a vzdělaný muž stál. Výchova jednoty směřovala k prostému a jednoduššímu životu, nebylo mu dopřáno vyššího vzdělání ani osobního rozvoje. Výchova v Jednotě byla zaměřena na pomoc duševní a především na mravnost. V 16 letech se dostává do školy v Přerově, a právě zde je jeho potenciál „odkryt“. Nadále je mu umožněna cesta za studiem do zahraničí. Studuje na akademii v Herbornu a dále pak na univerzitě v Heidelbergu, obojí v dnešním Německu. Často se hovoří o tom, že právě ono „zpoždění“ ve výchově a vzdělání a „odpírání“ studia v rámci Jednoty Bratrské, bylo hnací silou Komenského ve studiu ve škole a také především v samostudiu. Zabýval se školskou metafyzikou, Koperníkem a jeho astronomií, Galileem, Keplerem, ale bylo toho mnohem více.² Použiji citaci z Komeniologických studií: *„Není oboru, který mu studijní a cestovní příležitost přináší do cesty, aby s oň nezajímal a nehleděl si v něm získat pevné základy – od theologie po anatomii, od astronomie po kosmografii, od jazykových znalostí po vědu o vlasti a jejích dějinách. Prostě mladý Komenský se vrací 1614 do vlasti jako přesvědčený zástupce, ba možno říci nejenergičtější stoupenec národního humanismu, ...“*³

Okolo roku 1620 – doba s sebou nese společenské nesnáze a ani Komenského osobní život nijak zvlášť nezárí štěstím – píše spisy útěšné. Tento druh spisů byl dosti odlišný od

¹ KOPECKÝ, J., PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Vyd. 1. s. 9-29.

² PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 93-95.

³ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 94-95.

jiných spisů tehdejších autorů. Obsahovaly totiž mravně výchovné a vzdělávací prvky, posuzování tehdejší společnosti a života lidí. Z tohoto období pochází dva velmi známé spisy. Prvním je *Labyrint světa*, jehož první verze byla dokončena 1623, ale několikrát se k *Labyrintu* vrátil a doplňoval jej. Druhým spisem je *Hlubina bezpečnosti*, neméně známé dílo. Obě díla mají za úkol odkrýt charakter tehdejší společnosti a světa, též poukázat na klam, který naším světem vládne. Problém ovšem je, že klam si vynucujeme a vyžadujeme být klamáni.⁴

Ocitáme se v roce 1630, kdy Komenský „vystupuje na scénu“ s *Didaktikou*. V polovině roku byla *Didaktika* téměř hotová, ale se slávou se nijak zvlášť nesečkala. Komenský poté z tohoto díla vychází a píše další spisy.⁵ Na díle, *Didaktika, to jest umění umělého vyučování*, pracoval přibližně pět let, od roku 1628 do 1632, poprvé byla vydána až roku 1849, a to u nás v Praze.⁶

Didaktika byla sepsána novým stylem a byla ovlivněna pohledem na svět Komenského – pramenila z upraveného univerzálního vědění. Roku 1631 následují *Dveře jazyků otevřené*, k níž byla posléze připojena příručka, pro méně zdatné čtenáře, *Vestibulum* (takzvaný *Vstup*). Následovala další díla, vytvořená na podobném základě. Roku 1637 se Komenský dostává do společnosti anglických šlechticů Duryho a Hartliba, později jim ukazuje své spisy a Hartlib je v Oxfordu zveřejňuje, bez vědomí Komenského. Z uveřejněných spisů jasně vyplývá sloučení teologie s filozofií, což jedni podporují, jiní odsuzují. Jedním z předních kritiků byl například René Descartes. Komenský se dostává do role obhájce svých spisů a tezí, navíc si musí stát za pansofií, která se stala terčem negativní kritiky. Pansofie získala své příznivce, ale samozřejmě též i odpůrce.⁷

Poté, co Hartlib uveřejnil *Předehru ke Komenského snahám*, se začaly šířit informace o jakési zbytečnosti teologie. Descartes odmítal sjednocování teologie s filozofií. Dokonce je Komenský podezírán Jednotou bratrskou, že předkládá světu a lidu bludy a směšuje božskou moudrost s lidskou. Roku 1639 je nucen sepsat obhajobu nazvanou *Conatuum pansophicorum dilucidatio* (*Objasnění pansofických snah*). Zde uvádí, že pansofie je chrámem moudrosti, postavená na základě božských idejí. Nyní se vrací do školského úřadu, ze kterého byl na čas vykázan. Do roku 1642 pobývá Komenský v Londýně, ale tehdejší poměry se mu nezdají příznivé a tak přemýšlí o cestě do Paříže. Paříž nakonec nezvolí a přijímá pozvání do Švédska

⁴ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 97-98.

⁵ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 102-104.

⁶ BRAMBORA, J. *Knižní dílo Jana Amose Komenského*. Vyd. 2. s. 58-59.

⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 102-104.

od švédského zbrojaře Ludvíka de Geera. Pobyt ve Švédsku nebyl tak příznivý, jak si Komenský představoval. Potýkal se se stížnostmi na pansofii, pracoval na příručkách do školy, kvůli kterým byl pozván. Roku 1646 prezentuje své školské příručky, ale dostane se mu pouze chladného odmítnutí. Nadále se soustředí na dokončení oněch příruček.⁸

Rok 1648 se pro něj nestal nijak zvlášť přívětivým. Ze Švédska odjíždí za nemocnou ženou do polského Lešna, která zde posléze umírá. Ze Švédska si přiváží rozporuplné myšlenky. Vestfálský mír, nespokojenost českých lidí a strach a budoucnost Jednoty bratské, to vše Komenského velice tížilo. V Lešně vydává *Kšaft umírající matky Jednoty bratské* (1650 v Lešně, 1848 v Praze). Jednota bratská se ovšem ještě nerozcházela. Nedlouho na to se Komenský ocitá v Uhrách a pracuje na dalších školských příručkách. První z nich byla velmi známá příručka *Orbis pictus (Svět v obrazech)* vytvořena v letech 1653-1654, který nebyla v Uhrách vytištěna. Poprvé jej vydali roku 1658 v Norimerku. V Uhrách se ujala jeho pomůcka zvaná *Schloa ludus (Škola na jevišti, 1656)*, založená na pansofii, věcnosti a filozofii. 1654 následuje návrat do Lešna, kde pracuje na Pansofii. Píše a pracuje na mnoha spisech, například na *Slovníku jazyka českého (Thesaurus linguae Bohemicae)*. V roce 1656 bylo Lešno vypáleno a Komenský přichází o mnoho svých spisů a děl, i o výše zmiňovaný *Slovník*, na kterém pracoval od roku 1612 do 1656. Zpráva o katastrofě v Lešně se nese Komenského známými a obdivovateli. 1656 dostává pozvání od Vavřince de Geera, aby přijel do Amsterdamu. O spoustu děl Komenský přišel při požáru, ale některá díla jeho se naštěstí zachránila, jelikož byla zrovna na cestě do Norimberku, do tisku. Komenský nepřišel do Amsterdamu „s prázdnýma rukama“ a ani mnoho netruchlil, zanedlouho opět pracoval na svých spisech a příručkách. Pracoval na *Všeobecné poradě o napravení věcí lidských*, vytvořil *Auctarium k Vestibulu*. Komenský též vytvořil novou přirozenou metodu vyučovací a sepsal k ní tři pojednání – *Živá tiskárna, Vzkříšené Latinum, Ráj mládeži navracený*. 1657 vznikl soubor didaktických spisů, jež nazval *Opera didactica omnia (ODO)*. Komenský pracoval až do poslední chvíle svého života, umírá 15. listopadu 1670 v Amsterdamu. O posmrtné vydání děl, které nestihl vydat za života, se postarala rodina Geerů.⁹

⁸ KOPECKÝ, J., PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Vyd. 1. s. 56-70

⁹ KOPECKÝ, J., PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Vyd. 1. s. 70-84.

2 Rozsáhlost díla Jana Amose Komenského

Dílo Komenského je opravdu obsáhlé. Josef Brambora, přední komeniolog, díla Komenského ujednotil. Bramborova práce, nazvaná *Knížní dílo J. A. Komenského* z roku 1955, obsahuje mnoho prvků. A to, úvod do díla, překlad děl Komenského, nástin historie jeho bibliografie, je zde zahrnuta i bibliografie samotného Brambory. Komenského díla jsou přeložena do mnoha jazyků, aby byly snadno přístupné i cizincům, jmenovitě se jedná o češtinu, latinu, ruštinu, němčinu, angličtinu, francouzštinu a jiné. V díle je uvedeno více jak dvě stě padesát Komenského titulů a to včetně vydání, počtu stran, kdy a kde měl titul vyjít. Toto dílo Josefa Brambory je velmi přehledné a nejjeden komeniolog po něm „sáhne“, pro důslednost, přesnost a praktičnost.¹⁰

¹⁰ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 89-90.

3 Jan Patočka o Komenském

Jedním z mnoha filozofů, kteří se zabývali Komenským a jeho dílem, byl Jan Patočka. Velmi mnoho autorů, filozofů a teoretiků se zabývali jeho dílem i jím samotným. Jan Patočka tohoto myslitele studoval téměř třicet let, napsal spoustu děl vztahujících se k práci Komenského, některé přehledné, některé méně. Nejdůležitější názory, myšlenky, ideje, poznatky jsou zachyceny ve třísvazkovém díle *Komeniologické studie I, II, III*, jejichž autorem je právě Patočka.

Patočka si byl sám dobře vědom toho, že Komenský se snažil o mnohé, jedním byl pohled na moderní dobu. Chtěl se jí přizpůsobit, reagovat na ni. Angažoval se v kulturně-politické sféře oné doby; vytvořil filozofii, kterou bychom nazvali pedagogickou, vzhledem k tomu, že se opírala o pojmy a problémy vychovatelské; výchova se stala stěžejním bodem, od kterého se vše odvíjí, výchovou lze provést společenskou reformu. Společnost takto reformovaná by vedla k vytvoření mezinárodní organizace, jejímž úkolem by byl všeobecný mír.¹¹

Již jako mladému učenci mu nebyl život v Čechách a na Moravě lhostejný. Strachoval se o sociální poměry našeho národa i o psychický stav tehdejší společnosti. Naději vkládal do českého jazyka, snažil se povznést písemnictví české a velkou naději vkládal do vzdělanosti. Výchova zde hrála důležitou roli. Může být cestou k nápravě člověka, ozdravení společnosti. Toho docílíme právě správnou výchovou a vzděláním. Tyto dva pojmy – výchova a vzdělání – mohou být cestou ke zdokonalení nás samotných, nadějí na úspěch, mír a bezpečnost. Komenský s tímto „ozdravením“ vychází z pojmu *instauratio magna* („velké obnovení“) Thomase Campanelly. Toto velké obnovení si Komenský vykládá jako duchovní obrodu společnosti s pomocí výchovy a vzdělání. Výchova jako taková, by měla vycházet ze samé přirozenosti věcí, z veškerenstva.¹²

Lidský život je podle Komenského chaotický, přirovnává ho k labyrintu. Oproti tomu ve světě přírody nalézáme harmonii, ta zde vládne. Je nutné do života lidí vnést harmonii, jakou nalézáme v přírodě. Zmatek z lidských životů touto harmonií odstranit. Přichází s myšlenkami všeobecné harmonie, na níž Komenský staví svou výchovu své vychovatelské

¹¹ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 42.

¹² PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 43-46.

praktiky, celý obor vychovatelský. Celá koncepce, kdy proniká harmonie do lidského bytí, tedy i vstup výchovy do našich životů je problematikou filozofickou. Komenský hovoří o pojmu pansofie – univerzální věda, či vševěda. *Didaktika*, jež je dílem, které nás velmi zajímá, hovoří o jakési školské soustavě. Ta by měla být demokratická. Předpokládá vzdělání obecné, což znamená vzdělání pro všechny bez rozdílů. Chlapce, děvčata, etnikum, majetkové poměry a tak dále. Didaktická soustava je koncepce, hovořící o pojmech výchova, vychovatelnosti nás lidí, a též o cílech výchovy. Člověk není, podle Komenského, hotová bytost, ale naopak je bytostí nehotovou, tvořící se postupně, a to právě správnou výchovou. *Didaktiku* psal Komenský již kolem třicátých let sedmnáctého století, konečná verze v podobě *Velké didaktiky (Didactica magna)* vyšla 1657. „První“ *Didaktika* se zprvu nijak zvlášť „neproslavila“. Stala se ovšem základem pro další teorie, práce a spisy. Stala se inspirací pro tvorbu příruček pro vychovatele, také pro rodiče a to v podobě díla *Informatorium mateřské školy*. Roku 1631 vychází dílo *Dveře jazyků otevřené*, jež se staly slavnými, *Didaktika* stále v pozadí. I přes náročnost byly *Dveře jazyků otevřené* velmi oblíbené, ale bylo nasnadě vytvořit k nim *Vestibulum*.¹³

¹³ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 47-50.

4 Komenský jako filozof

Není zcela snadné hovořit o Komenském jako o filozofu. Mnoho komeniologů si s tímto termínem pohrávalo. Na jedné straně se na Komenského můžeme dívat spíše jako na filozofa, na druhé straně teologa. Není tedy jednoduché mu přisoudit to či ono pojmenování. Tři nejčastější pojmy, se kterými se komeniologové setkávají, jsou – filozofie, teologie a pansofie. Mohli bychom ho nazvat polyhistorem na poli vzdělávání a vychovávání. Vzhledem k tomu, že filozofie je „matkou všech věd“, Komenský byl rozhodně i filozofem.¹⁴

Pansofie, tedy Komenského nejznámější pojem, byla vytvořena ze základů filozofických. Cesta k jejímu vzniku vedla skrz určitá stádia. Procházela filozofickým vývojem. První období takzvané přípravné trvalo přibližně do roku 1630 a je nazvané předpansofické. Komenský vytváří první encyklopedii, klade velký důraz na sebevzdělávání a píše spisy se společenskou tematikou, u kterých převažuje kritika tehdejší společnosti. Z tohoto období známe spisy *Theatrum divinum* (1616, Praha) a *Amphitheatrum universitatis rerum* (1627). Zde hovoří o slabosti nás lidí, o slabosti našeho vědomí, jež je odkázána na Boží pomoc. Důležitým úkolem bylo, dle Komenského, lidi naučit moudrost. Výrazně filozoficky zaměřená díla byla *Labyrint* (1623) a *Hlubina bezpečnosti* (1625). Z *Labyrintu* se dozvíme, že život člověka formuje poznávání pomocí pravdy a na druhé straně poznávání přes samotné nitro jedince. Velmi známé je dílo *Listové do nebe* (1619, Olomouc) pojednávající o společenských nerovnostech. Objevuje se zde mnoho názorů na společnost a lidi oné doby, soucit s vykořisťovanými. Dostáváme se do období pansofie, trvající asi do 1644. V pansofickém období přichází „na scénu“ filozofie výchovy, obrací se k antice, přesněji antické filozofii. Sami si nevystačíme, nedokážeme si vysvětlit život a svět sám se sebou nevyrovná. Je zde nutnost směřování k nadřazenější úrovni. Řešením se může stát moudrost, je nadřazenější. Zlepšení a zdokonalení našeho světa by mělo vést přes filozofii výchovy. Moudrost a filozofie výchovy jsou odpovědí na otázku kladného přístupu ke světu.¹⁵

Poslední filozofickou etapou je všenáprava. V této fázi Komenský „zůstal“ až do konce života. Všenápravu bychom mohli přeložit jako praktické důsledky filozofie. Nejednalo se pouze o usnadnění vyučování, shodu mezi vzdělavatelem a žákem, či jednoduššímu se naučení cizích řečí. Šlo také o zdokonalení sebe sama, zlepšení humánních záležitostí a

¹⁴ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 164.

¹⁵ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 175-182.

v neposlední řadě v přístupu k Bohu. K filozofickým základům Komenského pedagogiky použijí citaci: „*Komenského vlastní metoda je založena na myšlence panharmonie a všeobecného paralelismu. Jeho originalita spočívá v tom, jak je tato myšlenka plodná ve výchově a vyučování. Odvodil z ní na jedné straně didaktické ‚ vynálezy ‚, na druhé straně teoretické názory pansofické povahy, především myšlenku zcela sjednoceného vědění.*“¹⁶ Komenského bychom mohli nazvat jako filozofického tvůrce pedagogiky sedmnáctého století.¹⁷

Je opravdu velmi těžké určit, zdali byl Komenský spíše filozof, či naopak teolog a ani mnozí komeniologové neměli jasno v tom, co vyzdvihovat. Například Ján Kvačala hovořil o Komenském spíše jako o filozofu, jeho filozofickém duchu. Měl na mysli především první základy, systematiku, celkovost světa a celek jako takový. Emanuel Rádl zdůrazňoval víru a vědění, tedy spíše jeho teologickou stránku. Jinak řečeno teologicky smýšlející Kvačala si cenil na Komenském jeho filozofické názory na víru a náhled na náboženství, kdežto zarytý filozof Rádl na něm oceňoval to, jak si Komenský víry vážil.¹⁸

Vezmeme-li si například filozofický pohled na Komenského encyklopedii, ta pobízí člověka ke zbožnému myšlení. Zde se nejedná pouze o obraz světa, ale především o člověka jako bytost, o jeho celek, o nitro člověka. Každý z nás by měl najít to své nitro a mít svůj vlastní reálný a pravý život. Svět je pomíjivý, byl stvořen na krátkou dobu a právě člověk má moc a sílu se svým vlastním životem a světem naložit podle svého uvážení. Stvrzení těchto myšlenek dokládá dílo *Labyrint*. Zde hovoří o tom, že k člověku nepochybně patří svět, jeho vztah k němu. Důležité pro všechny lidi je sebereflexe. Pohled zpět do nitra člověka, ovšem v rámci sebereflexe je důležité nezapomínat na vlastní svědomí. Řešením všeho je výchova. Je cestou z labyrintu. Stěžejní filozofická myšlenka celého labyrintu je výchova a její následky. Bez výchovy nemůžeme najít cestu ven. Není to ovšem tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. Nejprve je třeba od všeho se odpoutat, od veškerých věcí, na kterých je člověk závislý. Jedině ten, kdo je zcela „volný“ najde správný směr a může dál pomáhat ostatním. Ukazovat jim směr, kterým by se ostatní měli vydat, jak se se vším vypořádat. Pouze takový jedinec může vychovávat. Jestliže člověk není od všeho odpoután, výchova mu bude cizí a co hlavně, nenajde cestu ven z labyrintu. Komenský vychází z Jana Valentina Andreaeho a Mikuláše Kusánského. Andreae hovoří o důležitosti Krista jako takého a o jeho „roli“ vychovatele. Mikuláš Kusánský objasňuje svou myšlenku s brýlemi. Právě je lze využít

¹⁶ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 230-231.

¹⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 216-231.

¹⁸ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 289-290.

k prozření z lidské slepoty a konečnosti. Brýle slouží k „odstranění“ chaosu z lidských životů a vnáší do nitra harmonii.¹⁹

Na začátku třicátých let sedmnáctého století přichází Komenský se třemi významnými díly. Byla to *Didaktika česká* (1628-1632), *Janua Lingvarum* (1629-1631) a *Fyzika* (1630-1632).²⁰

Didaktiku českou nelze kategorizovat pouze jako filozofické dílo, hraje zde velkou roli jako filozofie výchovy, ale také určitá systematizace – pojmů, úloh, problémů, či všeho co vytěžíme z didaktického procesu. Zprvu byla filozofie výchovy považována za didaktiku a priori, jinak řečeno před zkušenostní. Postupně se do popředí dostává i ona výše uváděná systematika a vnáší tak do didaktiky nové světlo. Vzhledem k tomu, že *Labyrint* a *Didaktika* jsou velmi spjaté, je důležitý pohled Komenského na člověka a ráj. Ráj byl sestaven Bohem, který do něj stvořil člověka, jehož by zde vzdělával a ochraňoval. Ráj měl být ovšem i radostí pro onoho člověka. Člověk se sestává ze dvou částí: bytostí svobodnou a kreativní a z božské osoby naplněné moudrostí Boží. Obě části tvoří celé universum bytosti. Zde přichází na řadu onen problém, člověk přišel o Božský vnější ráj a stal se labyrinthem, ze kterého se sám nemůže vysvobodit. Naskytá se zde řešení. Bůh udělil, nám lidem, svou modrost v podobě výchovy a vzdělávání, jeho moudrost nám nabízí především naši duchovní obrodu. Východiskem se nabízí církev – jistý druh svazku mezi člověkem a Bohem. Nejdůležitější je mít na paměti, že cesta z labyrintu vede přes výchovu a vzdělávání, to je ona náprava nás lidí, kterou potřebujeme. Co je vlastně svět? Je hodnotnou vzdělávací institucí, která nás připravuje na život věčný. Abychom byli připraveni na onen život, musíme si touto školou projít. Člověk je jednotou těla, duše a povahy. Tento celek musí být v souladu a je nutné, aby u něj převládala harmonie, jinak by celý výše uvedený koncept nemohl fungovat.²¹

Významným pojmem je výchovná universalita, k níž patří *subjekt výchovy* a *obsah vyučování*. K *subjektu výchovy* lze říci výchovný demokratismus, což znamená výchova a vzdělávání pro všechny, bez rozdílu pohlaví, rasy, zámožnosti, či talentu. Komenský stále hovořil o celku, tedy i výuka by měla být nutně celková. *Obsah vyučování* by zněl – učit se všemu, jako celku. Je nutné chápat význam celku, porozumět jednotlivým jeho částem, ale vzápětí si ony jednotlivé části znovu spojit. Co vše je nezbytně nutné k výchově? Univerzalita

¹⁹ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 293-297.

²⁰ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 309.

²¹ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 299-301.

člověka, jeho vědění a dovednosti. Nepostradatelné jsou školy, učitelé a další didaktické prvky.²²

To, co je pro nás pedagogy (popřípadě budoucí pedagogy) nezbytné jsou didaktické zásady. S tímto termínem se setkáváme již u Komenského. V dnešní době jsou ony zásady již pozměněné a upravené pro aktuální žactvo a studentstvo. Komenský ovšem nastínil určité zásady, které používáme dodnes, jiné jsme si modifikovali. Didaktické zásady pomáhají vzdělavateli při vyučování, jak k procesu výchovy a vzdělávání přistupovat a jak postupovat. Pomáhají ale nejenom učiteli, ale také žákům a studentům, například lépe si učivo zapamatovat a upevnit v paměti. Nepochybně sem patřila zásada celku, jelikož Komenský o celku hovoří neustále. Tato zásada hovoří o studiu celku a jeho následném postupu k jednotlivostem. Jednotlivé části je nutno pochopit a následně spojit do počátečního celku. Za zmínku stojí i zásada názornosti a zásada výuky praxí. Zde se předpokládá propojení rozumu a paměti. Využití více smyslů při učení napomáhá lepšímu zapamatování si učiva. V díle *Janua lingvarum* se objevila zásada, kterou lze využít při výuce jazyků. Zásada přednosti věcného momentu před jazykovým, jež je velmi podobná zásadě názornosti.²³

Pokud hovoříme o počátku třicátých let sedmnáctého století, nelze zapomenout na dílo *Phyiscae synopsis*. Komenský si pohrával s pojmem metafyzika a vykládal si ho po svém. Podle něj se jedná o vědu, která se zabývá prvními principy lidského poznání. Nenechává v ústraní ani myšlení, bytí či chtění. Postoupíme-li k jeho fyzice, hovoříme o tzv. trojici. Trojice pasivního, aktivního a zprostředkujícího principu. Pasivní princip představuje hmotu, aktivní světlo a zprostředkující jakéhosi ducha. Člověk je vržen do světa, který je založen na této triádě. Začíná od prosté hmoty (materie), přechází ve světlo (lux) a dostává se do poslední části ducha (spiritu). Postup od nejjednoduššího po nejsložitější. Jde o prostou transformaci, od prostého ke komplikovanému. Fyzika objasňuje, že škola je vlastně materií, je předmětem a prostředkem výchovy a vzdělávání. Je nutné si uvědomit, že stále je zde zprvu labyrint, ze kterého potřebujeme „uniknout“, a to skrz výchovu. Didaktika nám napomáhá pochopit principy výchovy, tedy nasměrovává nás ven z labyrintu. Vše se „točí“ okolo náboženství a biblického pohledu na věc. Komenského výklad má ovšem daleko širší záběr. Svět jako takový chtěl uchopit především z hlediska výchovy.²⁴

²² PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 302-303.

²³ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 305-307.

²⁴ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II*. Vyd. 1. s. 308-309.

Dalším filozofickým problémem je jednotné vědění. Výchova je tedy cestou z labyrintu, ve kterém se člověk ocitá. Ta s sebou nese, a měla by přinášet, vědění. To správné vědění je vědění univerzální, jednotné. K tomu abychom se z labyrintu dostali, potřebujeme nějaké nástroje. Těmi jsou tři atributy – příroda, Písmo svaté a lidské svědomí. Všechny tyto atributy jsou k jednotnému vědění nutné, a co je nejdůležitější, musí být v souladu. K tomu abychom je přivedli do harmonie, musíme napomocť my, a to tím že otevřeme svou mysl a necháme je proudit. Všechny tři prvky proudí nejprve přes smysly, dále nastupuje víra a nakonec se dostávají až k rozumu. Dosáhnou-li rozumu, vzniká takzvaná „křesťanská vševěda“.²⁵

Celý náš svět lze shrnout slovem škola. Smyslem lidské existence je podle Komenského nejenom vzdělávat se, ale i pomáhat si, být zodpovědný za své činy a jednání, připravovat se, či být někomu vzorem. V tom všem tkví podstata učení se. To vše se také učíme v procesu vzdělávání. Být v něčem a něčemu užitečný, to by mohl být často hledaný smysl lidského bytí. Z Komeniologických studií, dílu druhého: „*Svět je místo, kde člověk má objevit své poslání – naučit se mu; a učí se mu z přírody, ze sebe a z Božího slova, soupatřičných pomůcek k rozpoznání toho, proč tu jsme. Z přírody se učit je málo, mnohem více vede k tomuto rozpoznávání vlastní podstata člověka, hlas svědomí, obojí však potřebuje komentář a vedení, a to dodává třetí kniha, kniha Písma.*“²⁶ Člověk ovšem nemůže pouze od druhých brát, či očekávat od ostatních, že mu budou jen dávat. Je nutné, aby i jedinec sám dával. Tedy podstata tkví v tom, že člověk bude přijímat i dávat. Nezbytností se stává lidská otevřenost všem a všemu. Pokud chceme aby, škola fungovala, přijímání a dávání poznatků se stávají nevyhnutelnými.²⁷

²⁵ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II.* Vyd. 1. s. 310.

²⁶ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II.* Vyd. 1. s. 313.

²⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie II.* Vyd. 1. s. 313.

5 Komenský jako náboženský myslitel

Z mnoha děl Jana Amose Komenského je zřetelné, že byl velmi výrazným náboženským myslitelem. V dílech jako jsou *Didaktika*, *Vševýchova* i *Informatorium* často hovoří o tom, jak je důležité vzdělávat naše žáky v otázkách víry, pobožnosti a dalších božských záležitostech. Pro mne osobně je výrazným spisem jeho *Labyrint světa a ráj srdce* v případě obrácení se k Bohu. Toto dílo vyšlo poprvé roku 1631 pod názvem *Labyrint světa a Lusthaus srdce*, poté 1623 už jako nám známý *Labyrint světa a ráj srdce*.²⁸

Spis *Labyrint světa a ráj srdce* uvádí Komenský slovy: „*Labyrint světa a ráj srdce to jest světlé vymalování, kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání: ale kdož doma v srdci svém sedě s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému myslí uspokojení a radosti že přichází.*“²⁹

Spis začíná tím, že je lidská mysl vrtkavá a nestálá. Jednou se takhle setká Poutník s Všeživem Všudybudem. Všeživ se ptá Poutníka, zda putuje po světě sám a nechtěl-li by na cesty průvodce. V lidském světě vládne zmatek a proto je těžké se z tohoto labyrintu „vymotat“ bez pomoci. Poutník přijímá pomoc od Všeživu v podobě doprovodu na cesty. Prvně hovoří o tom, kdo je královna světa. Všeživ vysvětluje, že běh všeho řídí královna světa zvaná Moudrost, ale někteří ji nazývají Marností. Zanedlouho se k Poutníkovi a Všeživu připojuje Mámení. Představilo se jako tlumočnick Moudrosti a tvrdilo, že rozumí všemu na světě, a že je jeho úkolem všemu porozuměnému vyučovat. Od Všeživu dostal uzdu všetečnosti a od Mámení brýle mámení.³⁰ Poutník k oběma průvodcům promlouvá: „*Ač jste mi usta sevřeli a oči zastřeli, věřím však svému Bohu, že mi rozumu a myslí nesvážete. Půjduť a podívám se, co pak ten svět jest, na nějž paní Marnost chce aby se hledělo, avšak vlastníma očima aby se nehledělo.*“³¹

Průvodci vzali Poutníka do výšky, aby spatřil svět, jeho rozložení. Všeživ mu ukázal bránu východu i bránu rozchodu. Brána východu je vlastně vstupem do světa a brána rozchodu jeho opuštěním. Při pohledu na svět vidí poutník rozdělení lidí do šesti stavů –

²⁸ BRAMBORA, J. *Knižní dílo Jana Amose Komenského*. Vyd. 2. s. 104.

²⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 5.

³⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 13-18.

³¹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 18.

domovního, řemeslného, učeného, duchovního, vrchnostenského a rytířského. Poutník chtěl pána Boha pochválit za velmi dobře roztríděné stavy, ale brzy se zastavil, když si všiml jejich prolínání. Tu poprvé uviděl ve světě zmatek.³²

Poutník se dostává do „místnosti“, kde Osud rozděljuje nově příchozím na svět jejich budoucí povolání a určuje jim, do jakého stavu se mají přiřadit, jakou ulicí se mají vydat. Poutník na svou vlastní žádost dostává od Osudu „povolenu“ na prozkoumání všeho. Putování pokračuje mezi obyčejnými lidmi, kde Poutník může pozorovat odlišnosti mezi nimi. Ihned si všimá pokrytectví ve společnosti. Lidé nastavují úplně odlišnou tvář, než jaká je jejich opravdová. Po pokrytectví si všimá „potvornosti“. V ní se, dle Komenského, ukrývá mnoho negativních vlastností lidí, jako jsou hříšnost, faleš, neschopnost, obžerství, hněv, hloupost, lenost, zákeřnost, krutost, pýcha i ješitnost.³³

Poutník se na chvíli pozastavil nad pýchou lidí. Ti, kteří „nosili nos výše“ než ostatní, byli ostatním pro smích a často se jim jejich pýcha vymstila. Sebestřední lidé, starající se jen sami o sebe, svůj vzhled a postavení, jsou také lidé spadající do kategorie pýcha. Poutník dále popisuje, jak viděl mezi lidmi každého věku, postavení i vzdělání pohybující se Smrt. Nikdo z lidí ji však nebral na zřetel. Smrt si vybrala několik „obětí“, někteří se ji stihli vyhnout a všichni ostatní dále pokračovali v jejich obvyklých činnostech. Po odchodu blízkého člověka zpívali a hodovali, nadále však Smrt neřešili. Ne všichni, poté co se jich Smrt „dotkla“, odešli. Někteří onemocněli nejrůznějšími nemocemi. Toto vždy využili prodavači mastiček a lektvarů. Smrti ale podléhají všichni, zdraví, nemocní i sami prodavači.³⁴

Poutníkovi se na to neřídalo lehce, byli mezi nimi lidé, kteří si nezasloužili zemřít tak brzy. Potichu si sám pro sebe pronesl větu: „*Ach žel bud' na věky Bohu, že my bídní smrteční lidé k neštěstí svému tak slepí jsme!*“³⁵ Ovšem Mámení Poutníka zaslechlo a odpovědělo: „*Můj milý, byla-liž by to moudrost myšlením na smrt trápiti se? Zvlášt' poněvadž každý ví, že ji neznikne, lépe jest nehledět na ní: než hleděti svého a dávati sobě dobrou mysl; když přijde, přijde, v některé hodině odbude se toho, a někdy třeba v okamžení. Proto-liž by, že někdo umře, jiní veselí býti přestali? Však se jich na místo jednoho kolik zase narodí.*“³⁶ Poutník se

³² KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 18-20.

³³ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 21-23.

³⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 26-28.

³⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 28.

³⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 28.

s touto odpovědí nespokojil. V tu chvíli si uvědomil, že si lidé za to, koho si Smrt vybere, můžou sami. Každý člověk je své vlastní smrti strůjcem.³⁷

Poutník se také zamýšlí nad svazkem manželským. Nerozumí tomu, jak je možné, že se mohou brát lidé ne sobě rovní. Sňatky byly uzavírány z nejrůznějších důvodů, například kvůli postavení či majetku.³⁸

Mámení utvrzuje Poutníka v čistotě manželského svazku, ten ovšem s tvrzením nesouhlasí. V tom si všímá neshod mezi nejrůznějšími typy manželství. Manželé se odcizili, každý chtěl od života něco jiného a měli mezi sebou i potyčky. Poutník má další otázku, zda může být manželský svazek rozpuštěn. Mámení odpovídá, že nikoliv. Lidé si měli předem uvědomit, do čeho to vlastně vstupují. Uhodila-li v některém nepovedeném manželství Smrt, druhý, přeživší, z manželů tesknil po své „drahé polovičce“. Z toho už měl Poutník zcela zamotanou hlavu a v tomto případě viděl jen marnost.³⁹

Všežvěd bere Poutníka mezi učené lidi. Ten vidí, jak všichni musí projít nějakou zkouškou, která není nijak snadná. Proces vzdělávání shledá velmi nesnadným. Za vším stojí mnoho „dřiny“. Ne všichni lidé jsou předurčení k tomu být nejlépe vzdělaní, každý má předem určenou cestu Osudem. Poutníkům průvodce vysvětluje, že tehdejší fakulty na univerzitě byly čtyři – filozofická, lékařská, právnická a teologická. Ptá se Poutníka, kam se chce vydat nejdříve. Sám se ovšem Poutník nerozhodne a proto vstupují tam, kde se vyskytují nejrůznější studenti, mistři – v dnešním jazyce řečeno magistři, doktoři i kněží. Každého Poutník vidí jinak a spatřuje mezi nimi mnoho nedostatků.⁴⁰

Následuje cesta do knihovny, která je plná moudrosti, uložená v knihách. Opět poutník pozoruje učence, jež s knihami a informacemi v nich nakládají. Některé viděl kladně, jiné negativně. Ve vzdělávání spatřuje Poutník další zmatek. Mnoho studentů se vůbec nevzdělává a v knihovně se vyskytuje zbytečně. Tomu také nemůže porozumět. Přece, když má student možnosti a prostředky ke vzdělávání se, tak tomu nečiní?⁴¹

Pouť pokračuje mezi filozofy. Poutník se těšil, že mezi těmito moudrými lidmi se konečně něčemu přiučí. U filozofů byl však opět naplněn zklamáním. Viděl nespočet filozofů – Thalese, Aristotela, Pythagora, Solona, Galena, Platona, Sokrata, Diogena, Senecu,

³⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 26-29.

³⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 31.

³⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. 31-34.

⁴⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 45-47.

⁴¹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 47-49.

Democrita, Zenona a mnohé další. Očekával všude jen moudrost, ale viděl jen, že každý tento moudrý člověk si „hraje na svém vlastním písečku“.⁴²

U gramatiků pak slyšel spíše jen dohady a dětinské rozepře. U rétoriků shledal více přetvářky a marnosti, než pravdy. Ani u básníků se mu nelíbilo, ti pouze skládali slova, aby vytvořili hezké věty. V případě studia dialektiky – tedy nauce o logickém rozvíjení filozofických problémů a pátrání po pravdě – se Poutník dozvěděl o jakémsi collyriu, což by měla být oční mast, díky níž by člověk prozřel. U fyziků – přírodovědců – se mu nelíbila jejich okázalost a daremná ukvapenost.⁴³

Metafyzikové zabývající se takzvanou „první filozofií“ hledají podstatu všech věcí. Tady Poutník pozoroval, jak postupně odstraňovali všechny podstatné znaky na všem a hledali to pravé *ens*, tu podstatu. Metafyzici se ovšem pouze dohadovali mezi sebou a žádné podstatně se neshodli.⁴⁴

Nezůstal dlouho ani u aritmetiků, geometrů a geodétů. Muzika přišla Poutníkovi jako ztráta času. Marnost viděl také v astronomii i astrologii. I historici se jen mezi sebou přeli. V odvětví etiky ani politiky nebyl Poutník spokojen a pravil: „*Tutoť já vidím, že lidé jiné mluví, a jiné činí: co usty chválí, od toho jim mysl letí, a co sobě jazykem oškliví, k tomu jim srdce lne.*“⁴⁵ Mámení ihned na Poutníkova slova reagovalo: „*A ty tuším anjelů mezi lidmi hledáš? Také-li pak se tobě kdy co líbiti bude? Všudy ty uhonu najdeš.*“⁴⁶ Poutník po těchto slovech sklonil hlavu a odešel. Byl rád, že jeho cesta mezi učenci byla u konce.⁴⁷

Procházkou po světě byl už Poutník tolik zklamán, že se rozhodl odejít z tohoto světa. Promluvil ke svým průvodcům: „*Tisíckrát umřítí volím, nežli tu býti, kdež se tak děje a dívati se na nepravost, faleš, lež, svod, ukrutnost. Protož již mi smrt žádostivější jest nežli život: jdu, abych se podíval, jaký los jest mrtvých, které vynášeti vidím.*“⁴⁸ V tu chvíli Poutník ztrácí průvodce zvaného Mámení a sám propadá strachu.⁴⁹

Zanedlouho slyší Boží hlas, který mu radí uzavřít se do svého srdce. Poutník slova uposlechl. V srdci měl jen tmu v očekávání božského osvětlení. Bůh promluvil k Poutníkovi a vypověděl mu, jak ho pozoroval, když po světě bloudil. Rozhodl se ho proto k sobě povolat.

⁴² KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 53-54.

⁴³ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 55-57.

⁴⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 57-60.

⁴⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 63.

⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 63.

⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 60-63.

⁴⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 134.

⁴⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 134-135.

Poutník reaguje úplným odevzdáním se Bohu: „*Ted' jsem, Pane můj Ježíši, vezmi mne sobě, tvůj chci býti a zůstávati na věky. Mluv služebníku svému a dej, ať poslouchám: pověz, co chceš, a dej, ať obdivuji: vlož, co se líbí, a dej, ať nesu: obrať mne, k čemu chceš, a dej, ať stačuji: poruč: co chceš, a co poručíš, dej: necht' jsem já ničímž, aby ty sám všechno byl.*“⁵⁰ Bůh Poutníkovo odevzdání se přijal. Po jeho boku už ani Všeživý nestojí.⁵¹

Poutník se však znovu zrodil. S Bohem si sjednal úmluvu a obdržel „křídla“, aby mohl cestovat mezi dvěma jeho domovy, srdcem a nebem. Dostává „vstupenku“ do neviditelné církve, ve které jsou pouze dokonalí jedinci, jež došli jednoty s Kristem. K tomu všemu Bůh Poutníkovi přidává novou uzdu a brýle. Při cestě labyrintem nosil Poutník lživé brýle, nyní bude nosit brýle Boží pravdy. Práví křesťané v sobě navíc nosí dva druhy světla, světlo rozumu a světlo víry.⁵²

V srdcích všech pobožných se rozplývá Boží láska a právě díky tomu mají ve svých srdcích neustálou radost. Veškeré stavy, které nově Poutník prochází, jsou dobré právě díky křesťanům. V případě lidí oddaných Bohu jsou jejich manželství opravdová a skutečně spojená. Vrchnost se ke svým poddaným chová jako ke svým dětem. Učenci jsou vlídní a přívětiví. Kněží a teologů je dostatek, věnují se především modlení, čtení a přemýšlení. Smrt při procházení mezi křesťany vypadá a chová se jinak. Není mrzutá, nahá a nemilá. Svým „vyvoleným“ vhodně o odchodu povídá.⁵³

Na závěr je Poutník přijat za Božího domácího. Má být na světě, dokud ho tam Bůh nechá a kráčet tou cestou, kterou mu on sám ukázal. Nadále musí Poutník směřovat k Bohu a věrně mu sloužit. Bůh mu povoluje užívat si pozemských věcí a radovat se ze všeho, k čemu ho dovedl.⁵⁴

5.1 Vlastní interpretace spisu *Labyrint světa a ráj srdce* a jeho využití ve výuce

Dílo *Labyrint světa a ráj srdce* je opravdu náročné. Pro žáky základních škol i gymnázií by bez vysvětlení vyučujícího bylo téměř „bezcestné“. V první části, kdy Poutník prochází Labyrint světa, jsou velmi pěkně popisované charakterové vlastnosti lidí, právě ty negativní.

⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 138.

⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 135-138.

⁵² KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 144-147.

⁵³ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 166-170.

⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. s. 172-173.

Labyrint představuje zmatečný svět, ve kterém se ocitá mnoho lidí, těch kteří jsou bez víry. Druhá polovina, kdy Komenský popisuje *Ráj srdce* je dle mého názoru „agresivnější“, než první část.

Poutník přes půl knihy pátrá. Hledá, aniž by věděl co. Když konečně najde Boha, je spokojen. Komenský v knize výrazně vyzdvihuje roli náboženství a hlavně Boha. V dnešní době nemůžeme nikomu nic vnucovat a podle mého názoru se Komenského spisem vyloženě křesťanství čtenáři „nutí“.

V dnešních školách je náboženství předmětem dobrovolným. V některých školách, jež mají v názvu biskupská či křesťanská, mají žáci na výběr z předmětů religionistika nebo náboženství. V prvním případě bývá ve vyučovací hodině vysvětlováno vícero náboženství. V náboženství jako takovém se přiklání učitelé k výuce křesťanství. Výchova dětí začíná u nich doma. Děti většinou přijímají zprvu zvyky a tradice od vlastních rodičů a posléze z celého okolí, ve kterém se vyskytují. S vírou je tomu obdobně. Více věřící rodiče budou ve svých dětech pěstovat křesťanskou víru spíše, nežli ti nevěřící.

Osobně jsem toho názoru, že v dnešní době bychom svým dětem a žákům měli předložit možnosti a nechat je si vybrat, až si uvědomí, co vlastně od života očekávají. V případě učitelství nemají učitelé právo nutit svým žákům své názory, či víru. Ve světě „vládne“ multikulturalita a nebylo by vhodné zavádět na školách povinné hodiny náboženství, ve kterém je vyučováno křesťanství, když v lavicích sedí muslimové, židé a žáci jiných vyznání. Komenský ve svém díle vidí východisko jediné ve víře v Boha. V sedmnáctém století to asi opravdu východiskem mohlo být, ale ve století jednadvacátém? Existuje mnoho publikací s nejrůznějšími tématy na téma smysl života a jejich autoři se snaží přijít se svými teoriemi. Osvícení lidé i vědci se snaží nacházet odpovědi na nejrůznější otázky, kterými se zabýval i Komenský. Ovšem dnes budou odpovědi pravděpodobně odlišné, než před více jak tři sta lety.

Každý, kdo si toto dílo přečte si z něj „odnese“ něco jiného. Vždy si vybíráme, to co je nám nejbližší, to s čím se ztotožňujeme. Dílo bude působit jinak na věřícího člověka, odlišně na nevěřícího. Podle mého názoru je víra důležitá. Víra v něco určitého i neurčitého. Na každém z nás je najít vlastní smysl života a víra nám v tom může pomoci.

Labyrint je velmi cenné dílo, hlavně z hlediska kulturního. Ve výuce bychom měli žákům poskytnout informace nejen o osobnosti Jana Amose Komenského, ale také o jeho životě a v neposlední řadě vyjmenovat a vysvětlit díla, jež sepsal. Jejich rozbor je samozřejmě

v kompetenci učitelů *Českého jazyka*, ale myšlenky, ideje, filozofické a náboženské aspekty spisů spíše učitelů *Občanské výchovy*, *Základů společenských věd*, *Náboženství a Religionistiky*. Ve výuce *Dějepisů* může učitel využít jak osobnosti Komenského, jeho děl, ale také hledisko kulturně historické. Právě to, v jaké době žil výrazně ovlivnilo jak samotného Komenského, tak i jeho tvorbu.

6 Rozbor děl

6.1 Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání

Ve velmi krátké předmluvě Komenský promlouvá k lidem a rovněž na to upozorňuje. Nechce hovořit „do větru“. Jak již z názvu řeči vyplývá, ke vzdělání a vzdělávání patří nepochybně knihy, tudíž chce podnítit zájem o ně.⁵⁵ V dnešní době je všudypřítomný internet, kde můžeme najít jakékoli informace, které potřebujeme. Má kladné i záporné stránky. K těm negativním lze zmínit otevřenost, možnost publikovat nesprávné i nepřesné informace a mnohé další. Knihám, které byly vydány v nakladatelstvích, přeci jen věříme více. Internet je jednoznačně kapitola sama pro sebe. Knihy, plné opodstatněných poznatků a informací, s námi zůstanou po staletí.

Z úvodu jasně plyne Komenského přesvědčenost o prospěšnosti knih ve výchově a vzdělávání. Tento proslov není první, kde zazněly informace o tom, jak se vzdělávat. Ovšem jak sám uvádí, nesetkal se s větším úspěchem. Původ onoho neúspěchu vidí v nedostatku knih, tím pádem nedostatku vědomostí. Další příčinou byla špatná přístupnost do knihoven a tedy ke knihám a v neposlední řadě jsou to učitelé bez metod, jak správně vyučovat. Řeč *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání* pronesená 28. listopadu 1650 má napomocť onomu zlepšení ve vzdělávání, a co hlavně, vyzdvihovat knihy. Velký problém spatřuje ve spisovatelích, ne v nich samotných, ale v tom, že je velmi málo dobrých spisovatelů. Ti velmi dobří nemohou na školách pracovat, anebo mohou, ale jsou korigováni, což Komenský nazývá týráním spisovatele i jeho myšlenkových pochodů. Ke konci úvodu představuje výčet pravidel, jak správně se vzdělávat. Vzdělávaný musí respektovat knihy, věnovat se jim, vyhledávat v nich potřebné informace, správně s těmi informacemi nakládat a co hlavně, s nově nabytou modrostí jednat tak, jak si zaslouhuje.⁵⁶

Dalo by se říct – knihy nad zlato, což platí i dnes. Svědčí o tom to, že každý vždycky chce nejvíc to, co momentálně potřebuje. Například jídlo chce hladový, vidět chce slepý, rodiče chce sirotek. V toho vyplývá: člověk prahnoucí po vzdělání chce vědomosti, které jsou v knihách. Použiji přímo slova Komenského: „*K ničemu by nebyl ani rozum, kdyby nebylo pokrmů moudrosti, které poskytují dobré knihy, plné dobrých pravidel, příkladů, mravů,*

⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 4-5.

⁵⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 4-7.

*zákonů a náboženství.*⁵⁷ Knihy existovaly již před Komenským, před knihami spisy, záznamy a jiné. Bez knih bychom byli všichni nevzdělání. Dříve, v období před knihami, se veškerá moudra, zvěsti, rady, návody, či povědomí o historických událostech předávali ústně. To zajisté nebylo špatně, ale mnohdy se údaje zaměnily, přehodily, či se prostě a jasně staly nepřesnými. Od té doby – co je psáno, to je dáno. Bez knih bychom ani neznali svou minulost, byli bychom omezení. Neměli bychom je pouze uctívat, ale přímo je milovat. Nemiluje-li člověk knihy, nemiluje moudrost a dalo by se říci, že uráží Boha. Ten z nás chce vždy to nejlepší. Tato rovnice – nemilovat knihy, tedy nemilovat moudrost rovná se být hlupákem. Bůh nás přeci nestvořil, abychom se stali hlupáky. Ke vši té lásce je nutné připojit i milovat školy. Knihy jsou duší škol, bez knih by byly školy mrtvé.⁵⁸

Nepostačuje pouze knih si vážit a oceňovat je. Nejdůležitější je je naplno využívat – číst je a informace z nich upotřebit. Zprvu bychom měli číst knihy věcné, ty které upotřebíme pro život. Jakmile se naučíme číst věcné knihy a naučíme se pracovat s informacemi v nich, následují knihy slovné. Ty jsou podstatně náročnější na čtení. Dále by měl začínající čtenář pročítat knihy zahrnující příklady a cvičení, jež jsou knihy plné látky. Dalším stupněm jsou knihy formální, kdy je zapotřebí nad nimi přemýšlet. Komenský se pozastavuje i nad tím, zda číst autory staré či nové. Dochází k závěru, že obojí má význam. Od předků a starších autorů se dozvídáme historii, tradice, zvyky i ta nejrůznější moudra. Noví autoři předkládají nejnovější pozorování, nápady a myšlenky. Ze všeho nejdůležitější a nejpraktičtější se jeví dělat si z knih poznámky. Pokud se jedná o knihu, kterou dotyčný vlastní, je možné si v ní podtrhávat. Naše paměť není dokonalá, a proto je nutné dělat si výpisky. Z námi vypracovaných přehledných poznámek, již nic nezapomeneme, stačí pouze poznámky vyhledat a pracovat s nimi.⁵⁹

Komenský se svým proslovem snažil povzbudit a motivovat mladé lidi ve čtení knih. Jsou totiž oním základem pro všestranné vzdělávání. Tento projev je plný užitečným rad, jak knihy číst a jak s nabytými informacemi pracovat. Z řeči vyplývá, že by měl člověk žít smysluplně, nemrhat vlastním časem a v neposlední řadě chtít být moudrý. Cesta k všestrannému vzdělání se mnohým může zdát strastiplná, mnohdy i nemožná. Nic nemáme zadarmo a je nutné usilovat. Komenský na to odpovídá, že se jedná o boj, který je nutný si

⁵⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 8.

⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 8-9.

⁵⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 10-14.

sám pro sebe vybojovat. A nad tím vším stojí Bůh, který se nám (pokud budeme chtít) bude snažit pomoci.⁶⁰

6.2 Informatorium školy mateřské

Informatorium školy mateřské je velmi tenké dílo o přibližně padesáti stranách uváděna Komenským slovy: „*Informatorium školy mateřské to jest pořádná a zřetelná zpráva, která rodičové pobožní i sami skrze chuvy, pěstouny a jiné pomocníky své, nejdražší svůj klenot, dítky své milé, v prvním jejich a počátečním věku rozumně a počestně k slávě bohu, sobě ku potěšení, dítkám pak svým na spasení vésti a cvičiti mají.*“⁶¹ Informatorium je vlastně rukověť především pro rodiče. Je plná rad, pouček, názorů a nápadů na výchovu a vzdělávání, tak aby bylo dětem předáno tolik potřebného ve formě přípravy na školu a budoucí život.⁶²

První kapitola nazvaná *Že dítky, nejdražší Boží dar a klenot, nejpilnějšího opatrování hodny jsou* vysvětluje, že mít děti je to nejvíc, co může člověk mít. Komenský chápal dítě jako živou bytost, dokonalý obraz Boží. Bůh dítě zformoval, nejedná se o běžnou věc. Každé dítě je „originál“. Z dětí se zformují dospělí lidé, poté „starci“ a následuje smrt, vstup do nesmrtelnosti, do věčného života. Rodiče přivedou na svět dítě, a nejedná se o nějakou zformovanou věc ze země, či hlíny. Dítě vzniká z podstaty svých rodičů. Rodiče svým dětem předají to nejlepší ze sebe, aby to nejlepší, bylo právě jejich dítě.⁶³

Kapitola druhá se ptá: *Nač Bůh rodičům dítky svěřil? K čemu je vésti mají?* Bůh „svoje“ děti nesvěřil do péče andělům, ale právě lidem. Do rodin Bůh „neumísťuje“ děti pro potěchu a radost rodičů, ale aby s nimi pracovaly. Jejich práce spočívá ve výchově, vzdělávání a ochraňování dětí ze strany rodičů. Péče rodičů o děti má dvě úrovně, nižší a vyšší. Ta vyšší odpovídá ochraňování a rozvíjení mysli a duše. Vnitřek těla má být více „opečován“, jelikož je považován za ušlechtilý a důležitý. Nižší úroveň zahrnuje péči o tělo, jako vnější schránku.⁶⁴

Komenský se také pozastavuje nad myšlenkou, proč je důležité vedení dětí. Byl si dobře vědom toho, že nemůžeme naše děti „nechat růst jako dříví v lese“. V *Informatoriu* jsou příklady se stromem, obrazem i koněm. Okrasný strom nebude „dělat parádu“, pokud se mu nebude věnovat žádný zahradník. Obraz ze dřeva také nebude hotový v krátké době. Je nutné

⁶⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*. Vyd. 1. s. 25-27.

⁶¹ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 9.

⁶² KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 9.

⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 10.

⁶⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 11.

zprvu dřevo nařezat, poté opracovat, líčit i barvit. Kůň musí být vycvičen k tomu, aby svému pánovi sloužil. Z výše vypovězeného vyplývá, že ani děti nemůžeme nechat bez vedení, vychovávání a učení. U nikoho, u žádného dítěte nedojde k osvojení si základních vědomostí, dovedností ani ctností samo od sebe. První roky života je provází jejich rodiče. Protože ne vždy mohou děti nadále v jejich životě vyučovat rodiče, mají být vystavovány školy, kde působí učitelé. Rodiče dětí nejsou vždy tak vzdělaní jako učitelé, nemají na své děti čas, anebo se najdou momenty, „díky“ kterým se rodiče nemohou svým dětem věnovat. Do přibližně šesti let zůstávají děti ve svých domovech u matky a otce, se vzděláním si musí „poradit“ rodiče sami. V šesti letech se mohou z dětí stát žáci a navštěvovat školy, kterých bylo zprvu málo.⁶⁵

Z *Vševýchovy* víme, že některé matky odváděly své děti do poloveřejných škol mateřského klínu, kde se ctnostné ženy na pár hodin staraly o děti těch rodičů, kteří si ji mohli dovolit. V těchto poloveřejných školách docházelo k přípravě do škol veřejných, děti se zde učily mnoha uměním (viz kapitola *Vševýchova*).⁶⁶

V další části spisu Komenský rozebírá, proč je důležité vychovávat a vzdělávat děti právě v období od narození do věku šesti let. Samy od sebe se děti nenaučí tomu, co po nich „vyžaduje“ Bůh. K tomu jsou na světě jejich rodiče a poté preceptoři na školách. Do šesti let je nutné své děti pomalu, ale správně učit ve třech odvětvích - pobožnosti, mravech a všelijakých literárních uměních. Ve výuce mravů od útlého věku musí rodiče dbát na to, aby si jejich děti osvojily dvanáct bodů v případě učení se mravů. Jedná se o *střídmost*, kdy je dětem vysvětlováno, jak jíst a pít s rozumem. *Pořádnost* v životě i jídle. *Šetrnost* k sobě i ostatním. *Poslušnost*, nejen že mají poslouchat své rodiče, nýbrž i starší a zkušenější, a také být k ruce tehdy, když bude potřeba. Děti se musí učit *mluvit pravdu*, tak jak by to chtěl Kristus. Dětem musí být vštěpována také *spravedlnost*, jako jedna z nejdůležitějších ctností. V sedmém bodě se hovoří o *pracovitosti*, ano i tu je nutné dětem překládat, jako důležitou pro jejich budoucnost. Malé dítě se musí naučit, *kdy může mluvit a kdy má mlčet*. Tehdy když mluví dospělí nebo je čas modlení, musí dítě mlčet a naslouchat. Devátý bod v případě výuky mravů hovoří o *trpělivosti a ústupcích*. Následuje ochota *podat pomocnou ruku*, když bude třeba. Děti si musí zapamatovat a zautomatizovat *zásady zdvořilosti*, kam patří slušné

⁶⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 12-13.

⁶⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 157.

pozdravení, děkování, podání ruky, poklony a jiné. Poslední bod zahrnuje umění *opatrnosti a šetrnosti* v chování a jednání.⁶⁷

Komenský popisuje mnoho odvětví, ve kterých by se dítě před vstupem do školy mělo orientovat. Tato odvětví dělí do tří kategorií. V první kategorii najdeme: *znalost věcí* jako jsou živly, počasí, i určité rostlinstvo a živočišstvo; *optiku*, kdy umí rozlišovat světlo od tmy a barvy; *astronomii*, v níž je dítě znalé Slunce, měsíce i hvězd; *geografii*, kde se orientuje v městě, v němž se dítě narodilo, rozlišuje pole, louky a řeky; *chronologii*, dítě v tomto případě rozlišuje co je den a noc, co je zima a léto; *historii*, od té doby, co si začíná pamatovat určité momenty svého života; *ekonomiku*, dítě už rozumí struktuře vedení domu a domácnosti a *politiku*, v tomto oboru se dítě orientuje tak, že má povědomí o vedení města. Do druhé kategorie je zařazována *dialektika, aritmetika, geometrie, muzika a řemeslná díla*. Ve třetí kategorii najdeme předměty: *gramatika, rétorika a poetika*. Samozřejmě je učení výše vypsanych předmětů vysvětlováno jednoduše a očekává se osvojení si úplných základů všeho uvedeného.⁶⁸

Dnes je velmi diskutovaným tématem zdravý životní styl. Už v sedmnáctém století (a pravděpodobně již před dávnou dobou) bylo téma zdraví značně důležité. Zdravá duše a zdravé tělo, obě tyto složky člověka je nutné „opečovávat“. Aby měl člověk zdravou mysl, musí se modlit, aby měl zdravé tělo, musí ho ochraňovat. Malé děti se neumí ještě samy modlit, proto se za ně modlí jejich přibuzenstvo. Jídlo, pití a vše ostatní, co podporuje zdravé tělo, poskytují rodiče. Ještě před samotným narozením dítěte se těhotná žena sama o sebe musí starat nejlépe, jak dovede. Ženy v očekávání se proto zříkají alkoholu, jedí jídlo pouze v obvyklém množství a také jí vše zdravé a nezávadné. Tyto ženy musí být velmi opatrné, protože nejednají už jen samy za sebe. Nosí v sobě plod, ze kterého vznikne nový jedinec, a neměly by zapříčinit nic, co by mu mohlo ublížit. Těhotné ženy kontrolují své chování, mají se vyvarovat stresu a hádkám. Musí se stát matkami v pravém slova smyslu. V opačném případě to bude proti vůli Boha, samotné přírodě, nezdravé pro dítě i ženu, která dítě porodila a hlavně nečestné. Příroda ukládá všem tvorům povinnost starat se o svá mláďata. Vlci, medvědi i lvi se o ně starají, tak proč by neměli lidé? Nejzdravější je pro dítě mléko od jeho vlastní matky, ne od cizí ženy. Ty matky, které nekojí své děti, mohou samy sobě přivolat neštěstí. Odmítat své vlastní děti se neslušelo za Komenského, ani dnes.⁶⁹

⁶⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 13-14.

⁶⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 15-16.

⁶⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 17-19.

Ve *Vševýchově* ovšem Komenský hovoří o tom, že majetné ženy mohou své děti nechat krmit se u kojné, pokud je to žena počestná a ctnostná.⁷⁰

V kapitole *Jakým způsobem dítky v rozumnosti cvičeny býti mají* je popisováno, že v rozumu je nutné děti učit od velmi útlého věku. Komenský vysvětluje postup výuky v rozumnosti ve více předmětech: ve fyzice, optice, astronomii, geografii, historii, ekonomice a politice. V případě fyziky se děti přibližně od druhého roku života učí, co znamená jíst, pít, spát a růst. V optice se začíná s rozeznáváním světla a tmy, a ve druhém roce už dítě poznává oblohu, květiny i vodu. Astronomie děti učí co je slunce, měsíc a hvězdy. Geografie je důležitá pro orientaci dítěte, zprvu se vyskytuje v postýlce a mateřském klíně, dále po pokoji a domě. Ve třetím roce již odlišuje dům od zahrady a v šesti letech už slovně popisuje dům, zahradu i město, v němž žije. Historie je potřebná též k orientaci, ale zejména té časové. Dítě také už ví, že Vánoce se slaví v zimě, v létě, že je teplo a na podzim vinobraní. Z ekonomického hlediska zná, kdo je máma, táta a chůva, pojmenovává nejen osoby v domácnosti. Od třetího roku života chápe, kdo v domě velí a kdo musí poslouchat. Do šesti let už dítě zná osoby ve městě, ale ještě přesně nemusí rozumět struktuře a vedení města, tomu se naučí až později v politice.⁷¹

Určitou část tohoto díla se Komenský věnuje tomu, jak rodiče mají od útlého věku své děti učit v praktických dovednostech, řečnictví, mravech a ctnostech. Rodiče své potomky v těchto odvětvích učí úplným základům. K dalšímu rozvíjení jejich vědomostí a dovedností dochází ve školách vedených preceptory, viz kapitoly *Didaktika* a *Vševýchova*.⁷²

Na posledních stranách *Informatoria* Komenský popisuje, jak mají rodiče své děti připravovat na školu. Začíná tím, že není moudré dělat ze školy strašáka: „*Dám tě do školy, dám; Zkrotneš ty tam, budou tě šlehati, počkej jen.*“⁷³ Rozumní lidé své děti na školu připravují jinak. Snaží se o to, aby se děti do školy těšily. Povzbuzují je a motivují. Jedním motivem je například lepší budoucí postavení ve společnosti. Komenský uvádí příklad: „*Protož hle, že lépe jest do školy než za husami, za sviněmi, za pluhem choditi; aneb sedlákem, pastuchou, neb jinak nevytvaným nějakým knotem býti.*“⁷⁴ Dalším je pak přirovnání školy ke hře: „*...učiti se není práce, než hra s knihami a perem, sladší než*

⁷⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 147-148.

⁷¹ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 23-26.

⁷² KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 27-34.

⁷³ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 43.

⁷⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 44.

cukr...“⁷⁵ Rodiče by také neměli zapomínat na vyzdvihování role učitele, což je vzdělaný, moudrý a ctnostný člověk.⁷⁶

6.3 Didaktika česká

Velmi známým dílem se stala *Didaktika česká*. Mnoho filozofů si pokládalo otázku, zda Komenského ovlivnil Francis Bacon. Na to nemůžeme odpovědět zcela jednoznačně. Komenský s Baconem měli, oba dva, na jisté věci podobný, či dokonce stejný názor – například je tomu s jejich smyslem pro přírodu a praktično. Kvačala hovoří o tom, že Komenský znal Bacona v té době, ve které pracoval na *Didaktice*. Není ovšem nijak podložené, že by ji nějak výrazně ovlivňoval. Bacon, jeden z velmi významných filozofů přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, byl Komenským velmi obdivován, můžeme tedy počítat s tím, že jisté názory od Bacona mohl převzít, popřípadě se mohl Baconem inspirovat.⁷⁷ Jak zde již bylo zmíněno, práce na *Didaktice* trvala pravděpodobně pět let. Největší část díla byla vykonána kolem roku 1628, dílo téměř hotové bylo roku 1630, ale svého konce se dobralo 1632.⁷⁸

Didaktika česká byla věnována především českému národu a její úloha byla jasná – jednalo se především o vychovatelské dílo. Zprvu nebyla známá, sice byla sepsaná v sedmnáctém století, ale na světlo světa byla vystavena roku 1841 a to v Českém muzeu. Zasloužil se o to Jan Evangelista Purkyně, který ji našel v Lešně. Roku 1849 byla poprvé vydána a to nákladem Matice České. První vydání bylo chybné, až čtvrté vydání bylo správné. Za tímto vydáním stál Dr. Jindřich Beránek roku 1871.⁷⁹

Spis začíná věnováním, ve kterém Komenský téměř nikoho neopomenul: „*Národu českému a všechněm přednost a zpravu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církví, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek a. t. d. Milost Pána Jezu Krista a láska Boží v Duchu svatém rozmnožena bud*“.⁸⁰

V další části spisu objasňuje, co to vlastně znamená ona didaktika. Na úvod čtenáře vítá: „*Čtenáři zdráv bud!*“⁸¹ Toto uvítání napsal vlastnoručně do spisu, který byl nalezen v Lešně a byl umístěn do Českého muzea. Didaktika se pojí s pojmy umění, moudrost,

⁷⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 44.

⁷⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. s. 43-44.

⁷⁷ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 152-155.

⁷⁸ PATOČKA, J. *Komeniologické studie I*. Vyd. 1. s. 318.

⁷⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. Předmluva.

⁸⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 1.

⁸¹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 21.

cvičení. Komenský didaktiku vysvětluje jako umění o umění, cvičení mládeže v oněch uměních, umění vyučování, umění jazyka, moudrost, ať už se jedná o jakoukoli. Uvedená, a nejen ona, umění, cvičení a moudrost by měla být předávána někým, kdo je tomu hoden. Jedná se o osoby, které jsou učené, ctnostné a pobožné. Ti by měli mít právo vyučovat a vychovávat. *Didaktika* sama je rozdělena do třiceti kapitol a obsahuje něco málo přes tři sta stran.⁸²

6.3.1 Člověk – tvor nejdokonalejší, nejdívnější a nejslavnější

Kapitola první pojednává o člověku jako takovém a vymezuje ho jako nejdokonalejšího, nejdívnějšího a nejslavnějšího tvora na Zemi. Je tvor Boží, jako všichni ostatní tvorové, co s námi sdílí planetu, ale přece jenom jsme na vyšším vývojovém stupni. Všem je dáno od Boha, člověku o něco více. Disponujeme rozumem, uvažováním, rozhodováním a mnohými dalšími vlastnostmi. Právě proto jsme nejdokonalejší. V člověku se sbíhá nesmrtelné se smrtelným (duše s její schránkou) – je tedy tvor nejdívnější. Nejslavnějším je proto, že je spojen a spřízněn s Bohem.⁸³

6.3.2 Člověk – tvor rozumný, Pán tvorů a obraz Boží

Život na Zemi je, podle Komenského, přípravou. Procházíme dvěma přípravami v průběhu našich životů. První život probíhá v lůně matky. Uvnitř dělohy dochází k první přípravě pro život na světle. Po narození se jedinec ocitá ve druhém životě a opět se připravuje, a to na třetí život, ten budoucí. Život, který na Zemi žijeme, takzvaný druhý život, je zde z důvodu rozplození, vychovávání a vycvičení lidského pokolení. Komenský hovoří o tom, že ta ona příprava na třetí budoucí život spočívá v nabývání moudrosti, ctnosti a především pobožnosti. Člověk by se měl na Zemi učit, aby se stal pro budoucí život: „*Rozumným tvorem; Pánem tvorů; Obrazem Božím.*“⁸⁴ Lidu jsou od Boha uděleny tři povinnosti. Za prvé učit se a znát, tedy být rozumný. Za druhé orientovat se v čase a znát určité způsoby, tedy být pánem tvorů. Za třetí obracet se k Bohu, tedy být obrazem Božím. Komenský popisuje, co obnáší být rozumným. Člověk oplývá moudrostí, zná, je pln vědomostí ohledně času, podnebí i počasí, živlů, řemesel i umění. Pánem tvorů býti, znamená, že člověk dokáže své znalosti a vědomosti využívat, aplikovat, pracovat s nimi. Být obrazem Božím je vykládáno, jako obracení se k Bohu srdcem i rozumem. Naše úmysly musí být čisté.

⁸² KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 21-23.

⁸³ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 26-29.

⁸⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 40.

Zavládnout v nás musí spravedlnost i milosrdenství. Bůh žádá, abychom i my byli svatí, jako on sám je. „Z čehož všeho závírka jde, že právě člověkem zde na světě býti, jest osvíceným, ctnostným, pobožným býti, to jest: Znáti jasně sebe i všecko; Říditi rozšafně sebe i všecko; Obracet i všecko k studnici té, z níž plyne všecko,“⁸⁵ praví Komenský.⁸⁶

Osvícení, ctnost a pobožnost máme, my lidé, v sobě zakořeněno. Od narození si je s sebou do života neseme. Není třeba je do člověka nějakým způsobem vpravovat. Naše mysl je neomezená. Sama se otevírá poznání, prahne po pravdě a odpovědích na nejrůznější otázky. Je osvícená. Nejrůznější ctnosti jsou v nás také přirozeně od počátku. Milujeme harmonii ve všech jejích podobách – v muzice, jídle, či umění. Člověk sám o sobě je harmonií duše a těla. Studnice života je srdce, které se ukrývá uvnitř těla. Studnice duše je vůle, jež nás pohání. Obě dvě musí být v harmonii. Harmonie je soulad a jednota ctností. Lidé mívají mnohdy mnoho společného, ale všichni, bez rozdílu, máme společné jedno – jsme stvořeni k obrazu Božímu. Pobožnost je v nás ukrytá rovněž přirozeně.⁸⁷

I přesto, že člověk má ony tři atributy v sobě přirozeně, musí se je učit používat a pracovat s nimi. Komenský hovoří o tom, že nejlépe je tomu od mladosti. Všichni dobře známe frázi: „Ohýbej proutek, dokud je mladý,“ všichni si to můžeme vyzkoušet. Utrhneme-li mladou větvičku, můžeme ji ohýbat na všechny strany, ale nezlomí se. Vezmeme-li větvičku starou a uděláme s ní totéž, zlomí se. Nepodvolí se tolik, co větvička mladá. V *Didaktice* je uváděn příklad se stromem, a ten je přirovnáván k člověku: „Kam strom ohýbáš, tam roste. Strom jak roste, tak stojí.“⁸⁸ Uváděno je pět důvodů, proč s učením začínat již v mládí. Prvním důvodem se nabízí nutnost být připraven, co nejdříve, na život zdejší i pozdější. Člověk, který v dospělosti nebude vycvičen, může přijít do nebezpečí. To největší Komenský spatřuje v nedosáhnutí spojení se s Bohem. Druhým důvodem se nabízí vypořádání se s aktuálním životem, snažit se porozumět mu, vypořádat se s ostatními tvory. Čím dříve, tím lépe. Za třetí. Je snadnější pracovat s mladými, jelikož jim jde cvičení snadněji a lépe (viz výše uváděný proutek). Děti a mladiství se lépe učí, spíše si informace a poznatky pamatují. Čtvrtým důvodem jsou paměťové stopy. Ty z mládí v člověku zůstanou po celý jeho život. I zde lze použít ustálenou frázi v podobě známého přísloví: „Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš.“ Mladá paměť se ustálí, informace postupně nabitě se uloží, zvyky se stanou každodenní rutinou. Mladá paměť je jednou z nejstálejších věcí. Poslední důvod spočívá

⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 41.

⁸⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 35-41.

⁸⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 43-51.

⁸⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 65.

v tom, že pokud člověk není od mládí cvičen, nadále bude v životě i po něm ztracen. Bez vědomostí, poznatků a znalostí nebude moci žít plnohodnotný život.⁸⁹

6.3.3 Potřeba vytváření škol

Kapitola osmá se zamýšlí nad formování škol. Vytváření těchto institucí vede ke sdružování mládeže, která by se zde mohla učit a cvičit pospolu. První vychovatelé a učitelé jsou tu pro mládež v podobě jejich rodičů. Vzhledem k tomu, že opravdová a důležitá úloha to pro rodiče jest, ne vždy jsou způsobilí svoje děti vyučovat. Někteří rodiče vůbec v mládí cvičení nebyli, jsou hloupí, ani neoplývají žádným uměním. Jiní rodiče, cvičení a vzdělání, mnohdy, skrz práci, čas na svoje potomky nemají. Mládež by byla odkázána sama na sebe. Nadále se ovšem nemůže vzdělávat sama, potřebuje místo, kde by byla cvičena a osobu, která by jej cvičila. Komenský vše shrnuje slovy: „*Jacíž jsou mládeže učitelé, mistři, školmistři, receptoři, professoři, a jak kde slovou, sama pak místa, do nichž se k učení schází mládež, auditoria, scholae, ludi literarii, collegie, gymnasia, academia etc., to jest sluchárny, cvičírny, školy (líbeznice), literní hry, kolleje (sbory), akademie nazývají se.*“⁹⁰ S nejrůznějšími školami se setkáváme od nepaměti. Z dochovaného víme, že první škola byla zřízena po potopě Semem. Další školy se nacházely v Babyloně, Egyptě, starověkém Řecku i Římě. Velmi známí filozofové Platon a Aristoteles měli též své školy – Platon Academii, Aristoteles Lycaeam.⁹¹

Nutností každého města, ať většího či menšího, je škola. Má zde být pro mládež k jejímu cvičení, tedy učení a vzdělávání. Školu mít je dobré z různých důvodů. Škola vnese do města řád a disciplínu. Vzhledem k tomu, že mnozí rodiče jsou nevzdělaní, je potřeba mít kam dítě poslat na cvičení. Škola je pro mládež užitečná. Setkávají se zde s vrstevníky, autorita je cvičí, vede k disciplíně a vychovává ke spořádanému životu. Další důvod zní, že školu mít je přirozené – místo, kde potomky můžeme nechat formovat.⁹²

Škola by měla být přístupná všem bez rozdílu. Ať už se jedná o mládež bohatou, či chudou. Urozenou, či neurozenou. Chlapce i děvčata. Každý jedinec má mít právo na vzdělání, bez výjimek. Jak bylo výše uvedeno, člověk je rozumný tvor, pánem tvorů a obrazem Božím. Tento popis platí po každého člověka na planetě, tedy i vzdělávání by mělo být pro všechny tyto tvory dostupné. Cvičit se, učit se a nechat se formovat výchovou je nutné

⁸⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 65-70.

⁹⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 72.

⁹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 71-73.

⁹² KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 74-76.

ke zvládnutí současného života. Do budoucího života bychom připraveni nebyli, a to by Bohu milé nebylo. Je potřebné dítě do školy posílat, aby se zde „dozvědělo“ a vypožovalo, k čemu by v životě směřovat mohlo. Kterému umění se věnovat, které řemeslo se učit, které knihy číst, kterým spisům věnovat pozornost, aby to mělo v jeho životě smysl a uplatnění. Komenský poukazuje na to, že se někomu může zdát zbytečné své dítě do školy posílat, jelikož z něj nečistší intelekt a zdá se hloupým. Opak je pravdou. Zbytečné to rozhodně není, je to spíše potřeba. Pozastavuje se i nad myšlenkou distancování žen od vzdělávání se a od škol. Ženy jsou lidé stejně tak jako muži. Tedy rozumní tvorové, páni tvorů i obrazy Boží. Právo na vzdělání, cvičení se a učení jim nikdo odpírat nemůže.⁹³

V desáté kapitole se dozvídáme, k čemu škola slouží, k výuce čeho. Komenský uvádí ke všemu – umění, ctnosti a pobožnosti. Všechny tři kategorie rozděluje a rozvětňuje dále. Ke každé větvi (pokud bychom vše znázornili graficky) patří určitý vyučovací předmět – umění. V případě skupiny umění člověk musí znát rozdíl věcí a způsob přemýšlení o nich. Ty jsou členěny na podstatné a případné. K podstatným uměním zařazuje theologii a physicu. Theologie pojednává o duchovnu a duchovní podstatě. Zde Komenský uvádí příklady Bůh, andělé a duše. Physica je uměním a věděním o všem tělesném a viditelném. Do případných řadí následující předměty: arithmeticu, jež učí počty; geometrii, která se zajímá o velikosti, délky a šířky; opticu, ta se zaobírá figurou a krásou; musicu, jež učí líbeznosti hlasu; mechanicu, která vyučuje všelijaká vtipná díla; astronomii, hledící dál nad oblohu; geographii, prozkoumávající a pojednávající o Zemi a zemském povrchu; chronologii, řešící čas a běh času; o minulém čase a dějích v něm pojednává historia.⁹⁴

Kdo chce porozumět ctnosti, musí se sám ctnostně chovat a žít, vnitřně se s ní ztotožnit. To nás učí ethica. Ctnostně by se měl člověk chovat i doma, v okruhu svých blízkých a známých, to vše se naučíme v oeconomii. Jak se chovat ctnostně na veřejnosti, v tom nás vycvičí politica. „Poslední“ kategorií, která spadá do školy, je pobožnost. I její výuka je v podání Komenského velmi rozvětvená. Pobožnosti učí praxis theologiae. Důležitá kompetence v tomto případě je výmluvnost a to jazykem i perem. Kromě tohoto rozdělení je výmluvnost členěna dále. Za prvé je zde vlastní výmluvnost, čemuž člověka učí grammatica. Za druhé tu figuruje výmluvnost ozdobná, které se vycvičíme při rhetorice a poetice. Třetí a poslední výmluvností je výmluvnost mocná, tu vyučuje oratoria. Ve škole bychom se měli učit i jiné jazyky, než jsou ty mateřské. Náš první jazyk používáme v každodenním životě,

⁹³ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 76-78.

⁹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 79-82.

k rozhovorům se známými, rodinou, přáteli, v práci, ve škole atd. Znat cizí jazyk je ovšem také velmi důležité. V dnešní době je celosvětově používaným jazykem angličtina, mnohdy se domluvíme rusky, španělsky i německy. Pro nás Čechy je podstatné umět anglicky, ale také německy, jelikož sousedíme s Němci a Rakušany. Sám Komenský uvádí, že znát německý jazyk je důležité a důvod je stále stejný – jsme sousedé. Další řečí, kterou Komenský vyzdvihuje, je latina. V sedmnáctém století měl latinský jazyk podobný „úkol“ jako dnes angličtina. Byl nejpoužívanějším jazykem tehdejší doby, a dalo se s ním domluvit téměř všude.⁹⁵

Základ umění, ctnosti a pobožnosti najdeme v nitru každého z nás, je potřeba o něj pečovat. Lidská duše má povinnost milovat Boha a být poslušná. Dále má naše duše dvě moci. Rozum a vůle. Rozum je moc, kterou oplývá každý lidský jedinec. Vůle je moc k prosazení dobrého a potlačení zlého. Všechny tři kategorie vzájemně spolupracují a doplňují se. „*Máli se pak člověk hoditi sobě, bližnímu, Bohu, musí pro Boha míti pobožnost, pro bližního mravy, pro sebe sám umění. Ač všecko to sic tak sloučené jest, že jak pro sebe sám člověk nejen umělý, ale i ctnostný i pobožný býti má, tak bližnímu k užitku nejen mravové jeho, ale i umění i pobožnost přicházejí,*“⁹⁶ uvádí Komenský v *Didaktice*.⁹⁷

Pravé školy do této doby nijak zvlášť rozšířeny nebyly. Také nebyly pro všechny bez rozdílu, právě naopak. Školy byly placené, a tedy určené majetným. Nejen mezi bohatými se vyskytovala inteligence, i mezi chudšími obyvateli se „skrývali“ chytří a nadaní lidé, ti si ovšem vzdělání dovolit nemohli. Mnohdy žáci do škol chodit nechtěli, kvůli tvrdým metodám, které se zde uplatňovaly. Dalším problémem škol se ukázala neznalost vyučovacích metod, popřípadě jejich nesprávné používání.⁹⁸

Komenský na několika stranách hovoří o problémech minulých škol. Na základě jeho pozorování přichází s „návrhy“, jak by školy měly být napraveny. Podstatné je, aby měly řád, nějaké to uspořádání. Nejdůležitější je učit se všemu výše zmíněnému – umění, ctnosti a pobožnosti. Člověk by měl být vzdělán do čtyřiaadvaceti let. Učení a výchova mají být bezbolestné. Člověk se má z výuky radovat a má sám chtít být cvičen. Bití, mučení, nucení a jiné násilnosti Komenský odmítá. Žáci se snaže učí, pokud je výuka baví, též se radují ze svých výsledků. Strach ve škole nepomáhá. Nestačí se o uměních jen zlehka zmínit, mělo by se jít do hloubky jednotlivých umění. Komenský používá spojení: porozumět všemu z *gruntu*.

⁹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 82-83.

⁹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 84.

⁹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 83-84.

⁹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 87-90.

Lidé jsou rozumné bytosti, pro které není obtížné učit se novým věcem, prohlubovat již nabyté vědomosti, porozumět nejrůznějším okolnostem, které se kolem nich odehrávají. Učení, cvičení i výchova jsou pro člověka, měly by být, snadnými dovednostmi. Všichni jsme stvořeni být pobožní, ctnostní a rozumní, to je naše přirozenost, do které nesmíme být nuceni. To vše je uvnitř nás v základech, jde jen o to je rozvinout. Komenský uvádí příklady přirozenosti se zvířaty i živly. Pro ptactvo je přirozené létat. Ptáky nic na světě nenutí, aby létaly. Ryby nejsou nuceny plavat. Žádná zvířata do jejich přirozenosti nenutíme. Chovají se tak, jak byli stvořeni. Ptáci mají křídla, proto létají. Ryby byly obdařeny ploutvemi, proto plavou. Voda teče, oheň pálí, ano i živly mají svou přirozenost. Lidskou přirozeností je tedy být věcný, ctnostný a pobožný. Byli jsme obdarováni rozumem a uvažováním, což bychom měli využívat a navíc na sobě pracovat.⁹⁹

6.3.4 Doba studia

V patnácté kapitole se Komenský zabývá tématem: doba studia. Kolik času je potřeba na učení? Je doba pro studium dostatečná? Zabývá se krátkostí našeho lidského života. Narodíme se, učíme se základní dovednosti, chodíme do školy, formujeme se, využíváme naučeného a umíráme. Problematickou se stává roztržičnost umění, právě k onomu řešení je málo času. Člověk se sice má učit všemu, ale v životě užije jen něco málo ze všech umění, nejčastěji se dá na „dráhu“ umění jediného. Příležitostí, využít naše nabyté vědomosti, vědění a zvládnutí námi vybraného umění, není mnoho. Často nám unikají. Nejlepším věkem, kdy se v životě uplatnit, je mládí. Ne všichni máme otevřenou mysl a naše myšlení je důvtipné, či v souladu, proto nám mnohdy uniká samotná podstata věci. Vždy bychom měli směřovat k jádru věci a nenechat se rozptylovat nepatřičnými okolnostmi. Komenský se zamýšlí, jak všemu výše zmíněnému předejít. Hovoří například o prodloužení délky našeho života, zkrácení výčtu umění, „popadnutí“ nabízející se příležitosti, otevření své mysl vtipu, držení se pevného základu věci. Jedná se o rady často nesnadné. Nabízí se otázka typu: Jak máme svůj život prodlužovat? Odpovědí na tento dotaz najdeme mnoho. Komenský uvádí, jak pečovat o fyzickou stránku těla a nezapomíná ani psychickou. Člověk by měl své tělo šetřit. Chránit se před nemocemi a úrazy, a nezatěžovat svou mysl. Střežit musíme naši vnější fyzickou stránku i duši uvnitř. *„Duše zajisté v těle jsúc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti, ani viděti, ani mluvit, ani z místa na místo přecházeti atd. nýbrž ani přemýšlovati; netoliko proto, že mysl všecku materii od smyslů bere; ale také že též materie kde chovati nemá než v mozku, ani se s ní jak*

⁹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 92-96.

jinak obíratí, kromě podobizny věci v mozku jako v zrcadle spatřujíc atd.,¹⁰⁰ píše Komenský.¹⁰¹

Již na základní škole jsme se učili, jak správně naložit se svým časem. Den má čtyřicet hodin a už od školských let nám bylo vštěpováno rozdělování času na osm-osm-osm. Popravdě řečeno, myslela jsem si, že rozložení podle vzoru třikrát osm je novinkou. Opak je pravdou. Komenský již v sedmnáctém století věděl, jak důležité je pečovat o naše tělo, jak fyzickou stránku, tak vnitřek těla. Došel k závěru, že je nezbytné dvacet čtyři hodin rozdělit na osm, osm a osm. Osm hodin je určeno spánku. Nabrat síly do nového dne. Druhých osm se učíme, či pracujeme. Posledních osm hodin slouží k našemu aktivnímu odpočinku, zálibám, rozpravám a ostatním aktivitám, které neřadíme do kategorie spánek ani práce. Týden má sedm dní a Komenský počítal s tím, ostatně tak to stojí v bibli, že šest dní budeme pracovat, a tedy používat vzor osm-osm-osm, a sedmý den plně odpočívat. V dnešní době jsou veškerá média plná tématu: zdravý životní styl a všelijací specialisté hovoří o tom, jak je důležité chodit brzy spát, odpočívat i relaxovat. Jak se zdá, nejedná se o trend posledního tisíciletí. Už Komenský věděl, že neodpočínutý člověk, unavený student, či jednoduše vyčerpaný jedinec se podstatnému nenaučí, a ani v zaměstnání za ním nebude vidět kvalitně odvedená práce.¹⁰²

6.3.5 Základy potřebné k výuce

Na přibližně dvaceti stránkách *Didaktiky* hovoří Komenský o určitých fundamentech, neboli základech, které jsou pro školství podstatné. U toho mluví o důležitosti času, o době studia jako takovém. Vše má svůj čas a určitou dobu. Komenský uvádí příklad s ptáky. Tato zvířata kladou vajíčka do hnízd na jaře, nikoli v jiném ročním období. Jaro je pro líhnutí mláďat tím pravým obdobím. Relativně teplé a příjemné klima k rození potomků. Učení je pro všechny – bez rozdílu – ovšem věk hraje velmi výraznou roli. Ke studiu by měl člověk přistupovat ne zcela mladý, ovšem ani zcela starý. Ve škole studium probíhá ve stupních, od nejjednodušších po složitější, úměrně věku. Komenský uvádí, že nemluvně učit nelze, jelikož kořen rozumu této malé bytosti ještě není zcela rozvinut. Ve stáří dochází k jiným problémům. Člověk postupně ztrácí paměť a rozum už neslouží jako dříve. Žáky mladého věku lze učit nejlépe. Paměť a uvažování pracují naplno. Mládí je jaro života, kdy se učení ujme, jako malé semínko, které z jara zasejeme na zahrádce. Další otázka je, kdy mají vlastně

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 124-125.

¹⁰¹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 120-125.

¹⁰² KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 128-129.

žáci docházet do školy, ve které části dne. Ráno se nabízí jako nejpraktičtější částí dne pro výuku. Mohli bychom jej chápat jako jaro dne, poledne létem, večer podzimem a noc zimou. Vyučující by neměli zapomínat na věk samotných žáků. Mladší žáci začínají s jednoduššími předměty, osvojují si čtení a psaní. S pozdějším věkem přichází i složitější předměty.¹⁰³

Druhé fundamentum hovoří o nutnosti školních potřeb, příprav a pomůcek. Ostatně i stavitel, zahradník či malíř ke své práci potřebují nejrůznější potřeby a náčiní. Bez těchto prvků by svou práci nemohli vykonávat dobře, zdali vůbec. Školy tehdejší doby nekladly důraz na školní a výukové prostředky a pomůcky. Tabule či knihy nebyly samozřejmostí, jako je tomu dnes. V současné době jsou trendem moderní výukové prostředky, technika a elektronika, o čemž tehdy Komenský nemohl ani uvažovat. Postupně si preceptoři škol začali všímat, čeho všeho je při vyučovacím procesu třeba, ale to už bylo ovšem pozdě. Vybavenost škol pomůckami je nutná, a to již před začátkem vyučování. Knihy byly dalším nedostatkem škol, jak do kvantity, tak do kvality. Komenský doporučuje školy knihami dostatečně dovybavit. Každý žák by se měl učit základu, dále by se mu však nemělo vštěpovat nic násilím. Přirozeně si každý vybere to, o co stojí, čemu se chce věnovat.¹⁰⁴

V dalším fundamentu opět uvádí příklady se stavitelem, malířem a zahradníkem, je důležité se zamyslet nad strukturou výuky. Není rozumné učit několik věcí najednou. Stavitel také nestaví několik budov najednou, ani nestaví střechu, pokud nemá hotové základy. Malíř nemaluje deset obrazů ve stejné chvíli, ale pracuje na nich postupně. Tak by tomu mělo být i ve výuce. Měla by mít řád a jasně danou strukturu. Zde Komenský uvádí i příklad s pekařem. Ten nezačíná péct další žemle, dokud nejsou ty první upečené, ani je nemůže z pece vytáhnout dříve, jelikož by nebyly hotové. „*Dokud se neupeče grammatika, nech počká dialektika; dokud se nevkorení latina, nech počká řečtina atd.*“,¹⁰⁵ dodává Komenský.¹⁰⁶

Přirozené je učit se vše z gruntu. Nelze začínat s vyučováním ledabyle. Všechno musí mít řád. Aby vyučující nějaký řád mohl stanovit, musí vyučovat od začátku, z toho výše zmiňovaného gruntu. U zvířat i lidí, při formování jejich fyzického těla, základy pocházejí zevnitř, nic nezačíná zvenčí. Ptačí pazoury se neformují dříve než ptačí vnitřnosti. Rostlina saje vodu přes kořen, poté je voda zaváděna po těle celé rostliny. Což samozřejmě neplatí vždy. Rostliny pohlcují vodu i skrz listy. Jde ovšem o to, že v přírodě jde vše takzvaně z gruntu, tak jak si to sama příroda zařídila. Při výuce je daleko důležitější, než učení

¹⁰³ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 131-133.

¹⁰⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 133-135.

¹⁰⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 138.

¹⁰⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 135-138.

z paměti, trénovat a rozvíjet rozum žáků. Dále vyučující rozum žáků procvičuje, vede je k vytváření soudů. Zvládnou-li žáci tyto kompetence, přistupuje se k dalšímu stupni a to učení z paměti, ale co je neodmyslitelné, jsou vysvětlivky vyučujícího. Člověk není stroj, aby si učivo pamatoval slovo od slova. Žák se učí s pomocí učitele, který vysvětluje učivo a dává nabyté vědomosti do souvislostí. Důležité je porozumět.¹⁰⁷

Ptačí pera nejsou to první, co vzniká po početí malého ptáčka. Stavitel nepostaví budovu dřív, než má jasnou představu v podobě modelu. Pták s peřím i stavitelova budova se rovnají nabytému vzdělání. Pták vzniká přes žíly, vnitřnosti, kůstky po zobák a peří. Stavitelova budova má předem daný model, začíná základem budovy, stěnami pokračuje, dále střechou, okny, dveřmi a končí nábytkem. Opět je zde předem daný řád, jak v přírodě, tak v profesi. Se vzděláním je to stejné. Učivo vyučující rovnoměrně rozděluje, učí po částech, které ve výsledku dávají smysl. Vyučující „nepřeskakuje“ z jednoho tématu do druhého, drží se pravidel. Nebude začínat s metafyzikou, když žáci nebudou ještě zvládat gramatiku. Pravidla, která stanovuje Komenský, jsou následující: začínat s všeobecným vyučováním u všech; veškeré jazyky a umění vyučovat podle jednoduchých základů, ale v celosti.¹⁰⁸

Sedmé fundamentum pojednává o přirozené nápravě škol ve třech krocích. Za prvé by měla být veřejnost rozdělena do jistých tříd. Každá třída by měla určeno, jakým směrem se bude při výuce ubírat. Za druhé se Komenský věnuje otázce času. Učivo by školy měly umět rozdělovat v rámci celého roku, tedy na hodiny, dny, měsíce i roky. Za třetí vyučovat to důležité, nic nezapomínat. Postupovat po jednotlivých krocích, za sebou.¹⁰⁹

Předposlední fundamentum nejlépe vystihuje přísloví, které Komenský v *Didaktice* použil: „Dobře se zajisté říká v přísloví: Že se za tepla železo kovati má, protože dáš-li mu vychladnouti, darmo na ně kladivo dokládaje, hñusiti se s ním budeš; musíš znovu zahřívati, a tím hned i času ubude i železa, proto že čím častěji do ohně chodí, tím se více pálí.“¹¹⁰ Komenský doporučuje školám, ale především žákům, aby když začnou chodit do školy, určitě ji dokončili. Nedokončí-li žáci „rozdělanou“ výchovu a vzdělávání nikdy se nestanou osvícenými, mravnými ani pobožnými. Škola by měla stát na klidném a tichém místě bez hluku. Školu a výchovu v ní by nikdo neměl, bez dovolení, opouštět.¹¹¹

¹⁰⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 139-140.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 141-143.

¹⁰⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 143-145.

¹¹⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 146.

¹¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 146-147.

V poslední fundamentu Komenský odmítá vše odporné. Nic, co je odporné se do vyučování a výchovného procesu „nehodí“. Nezbytnou součástí vyučování jsou knihy, které mají být v dobrém stavu, takové, jež jsou plné moudrosti a vědomostí. Všechny ostatní Komenský odmítá.¹¹²

6.3.6 Způsoby usnadňování výuky

Sedmnáctá kapitola hovoří též o jistých fundamentech. Ty jsou zaměřeny na způsoby, jakými by mělo být učení usnadňováno. Tak jako stavitel staví dům na prázdném pozemku, malíř maluje obraz na prázdné bílé plátno, pták sedí na vejcích, které obsahují jen čistou a prázdnou materii. Tak i vzdělavatel pracuje s žákovou myslí, která je čistá a prázdná. Stavět se musí z gruntu. Je-li žáková mysl poskvrněna, je nutné ji vymazat a začít od začátku. Stavitel je též nucen starý dům na pozemku srovnat se zemí a malíř původní kresbu vymazat. Obtížně se jim všem pracovalo. Komenský se obrací na Aristotela, který tvrdil, že je nemožné, aby nové formy našly v materii místo, to co bylo dříve, se musí novému poddat. Vyučující tedy musí pracovat s žákovou myslí následovně: učit žáky dobrým věcem, kdy jejich mysl není ovlivněna, začínat s výukou co nejdříve, dodržovat ve výuce řád a pořádek, učit zprvu mravy a ctnosti. Komenský tezi o přednostním učení ctností a mravů přebíral od Cicera a Senecy.¹¹³

Těžko někoho něco učit, když sám nechce. Zájem o výuku musí vycházet z obou stran, ze strany vyučujícího, ale především vzdělávaného. Komenský uvádí:

„I. chuť k učení má v mládeži všelijakým způsobem rozněcována býti: protože:

Kdo co dělá s chutí, míle,

Práce jest mu kratochvíle.

II. Způsob předkládání jim všeho takový býti musí, aby jim všecko učení nepřicházelo jinak, než jako hra a kratochvíl.“¹¹⁴

Z výše citovaného lze vyčíst, že je nutné žáky do učení podněcovat, v dnešním slova smyslu – motivovat. Žáky jednadvacátého století není nijak lehké motivovat. Na jedné straně jde o samotnou osobnost žáka, na druhé straně učitele. Učitel se stává koordinátorem

¹¹² KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 147-148.

¹¹³ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 148-150.

¹¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 152.

učebního procesu, který bez správné motivace nemusí být v konečném důsledku úspěšný. Motivace se stává hnacím strojem.

Motivovat bylo třeba i žáky století sedmnáctého. Chuť k učení by měla být podporována ze všech stran, od rodičů, vzdělavatelů, školy samotné i od vrchností. Rodiče mají své děti podporovat slovy, činy i odměnami. Za dobré výsledky slíbit dárek, tedy i takto rodiče motivují do učení. Učitelé povzbuzují své žáky vlídnými slovy, kladným přístupem, přívětivostí a pochvalami. Výuku může vzdělavatel zpěstit donesenou pomůckou, či vtípem. Škola má být místo, kam se žák rád vrací. Takové veselé, čisté, klidné a uspořádané. Může zahrnovat i zahradu, která by byla využívána především mladšími žáky. Starší žáci zahradu využijí k poznávání rostlin, které by zde rostly. Vrchnost může motivovat svou přítomností na nejrůznějších akcích (promocích) či rozdělováním dárků.¹¹⁵

Vyučující předává žákům informace vždy od těch nejsnadnějších po ty nejsložitější. Tesař také nese staví chalupu hned, nejprve si musí připravit plán, potom dřevo a postupuje od nejsnadnějších kroků přes těžší k těm nejkomplicovanějším.¹¹⁶

Škola musí dbát na to, aby nebyli žáci učením přetěžováni. Každý učitel vyučuje vlastní předmět a v něm si sestaví řád a pořádek. V jeden čas je možné učit jednu věc, jedině tak je učení efektivní. Z jednoho vejce se také vylíhne pouze jeden malý ptáček, ne dva ani tři.¹¹⁷

Výuka probíhá pozvolně, nic se nedá uspíšit ani uspěchat. Pták nehází vejce do ohně, aby se mláďata vylíhla dříve. Trpělivě sedí na svých vejcích a čeká, až se přirozenou cestou vylíhnou. Komenský poukazoval na chyby, kterých se ve školách preceptoři dopouštěli. Žákům bylo na den určeno šest, sedm až osm hodin výuky, docházelo k zahlcování rozličnými výklady a navíc byli nuceni učit se mnoho informací zpaměti. Navrhl proto jisté úpravy: naplánovat žákům maximálně čtyři hodiny výuky denně, nezatěžovat je velkým množstvím informací, které by si měli ihned uložit do paměti. V neposlední řadě dbát na věk žáků. Předávat méně pokročilé učivo žákům mladším a náročnější naopak žákům starším.¹¹⁸

Za zmínku stojí Komenského názor na formy v učení. Ten tvrdí, že ve škole má mít všechno pouze jednu formu. Živočichové, ať už vejcorodí nebo živorodí, se rodí každý svým jistým modelem. Nejrůznější rostliny rostou od semene též jednou formou. Předměty ve škole mají mít každý vlastní formu, model a řád. Jednu metodu mají jazyky, formu má i veškeré

¹¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 153-155.

¹¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 157-158.

¹¹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 160.

¹¹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 160-162.

cvičení probíhající na škole. Komenský nezapomněl ani na knihy. Jejich vydání se má na škole vyskytovat pouze v jednom totožném vydání. Odlišná vydání by mohla zanést do výuky rozruch.¹¹⁹

Komenský hovoří o dalších prohřešcích tehdejších škol. Jedním z nich je dlouhosáhlá a pomalá výuka. Jak tedy zefektivnit onu výuku? Komenský radí učivo „stáhnout“, aby bylo pro žáky snadněji uchopitelné. Nejedná se o jedinou radu vztahující se k výuce, ty další rozdělil do osmi bodů:

1. předem stanovit cíle výuky
2. vymežit prostředky potřebné k výuce
3. učit více umění ve stejném období, neoddělovat například čtení a psaní, držet umění při sobě
4. vyučovat z gruntu
5. předem stanovit metodu výuky
6. vést žáky ve skupině, šetřit síly a čas vyučujících
7. v jeden den vyučovat jeden předmět, neplést žákům mysl více předměty
8. určit vhodné knihy a těch se držet a žákům je doporučit¹²⁰

Pročteme-li si všechny výše uvedené body – rady Komenského – uvidíme v nich spoustu prvků, které školy využívají dodnes. Dnešní učitelé stanovují před začátkem vyučovací hodiny cíle výuky, metody i prostředky, kterými bude v procesu postupováno. Vždy je určena doba, po kterou vyučující žáky vzdělává. S předáváním informací začíná od těch nejjednodušších až po ty složitější, kdy je potřeba vyšších myšlenkových operací. I v případě knih – učebnic – je to podobné. Žáci mají ve třídě jeden typ učebnice, ze které se vychází. Knihy a literatura „navíc“ je pouze doporučována pro rozšíření učiva, či jeho upevnění. Nejrozšířenější je výuka skupinová, kdy se v jedné třídě nachází přibližně pět a dvacet žáků a jeden vyučující.

6.3.7 Preceptoři ve školách

Komenský se zamýšlí nad tím, jak využít jednoho preceptora pro celou školu. Uvádí příklad, kdy je ve škole sto studentů. Kdyby preceptor vyučoval jednoho studenta po druhém,

¹¹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 167-168.

¹²⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 193-196.

celý den by mu na to nestačil. Řešením je, že preceptor bude vyučovat všech sto studentů najednou v jedné místnosti. Ten stojí na místě, na které je dobře vidět. Mluví, ukazuje, píše a maluje tak, aby dobře viděl a slyšel každý student. Zde vidíme podobnost s dnešním typem skupinové výuky.¹²¹

V *Didaktice* následuje poučení, jak si preceptor má ve výuce a před žáky vytvořit autoritu a pozornost. Za prvé v té době, kdy preceptor mluví, žáci mají v klidu a tiše sedět a naslouchat. Preceptor nesmí dovolit mezi žáky ani šeptání. Přesedávání a „zevlování“ není přípustné. Za druhé při výuce mají žáci využívat co nejvíce svých smyslů – sluchu, zraku, hmatu a ve fyzice i chuti a čichu. Za třetí žáky do diskuze zapojovat a tudíž i ověřovat, zda jsou ve výuce duchem přítomni. Dotazovat se, zda žák probranému učivu porozuměl. Komenský uvádí: „*Ty neb ty, co jsem nyní řekl? O čem mluvím? Jak jsem to a to vypověděl? Byl-liby kdo postižen, že nepozoroval, hned na odivu jiným trestati; tak se při všech bedlivost broušiti bude podobně, když na jednoho otázka jest učiněna, hned na druhého, desátého, třicátého pro odpověď skočiti, bez opětování otázky, vše k tomu cíli, aby, co se jednomu mluví, všickni poslouchali; co se s jedním pracuje, všickni užiti hleděli.*“¹²² Za čtvrté by měl preceptor povolit dotazy v případě, že vyučovanému žáci neporozuměli. Komenský upřednostňuje dotazy probírat před všemi ostatními žáky, aby i ostatní věděli, jaká „padne“ otázka a o čem bude řeč. Probírání otázek v soukromí nedoporučuje, jelikož by zbylí studenti byli o probírané informace ochuzeni. Za správně položenou otázku by měl preceptor žáka pochválit, a to proto, aby byli žáci do dalších dotazů motivováni.¹²³

6.3.8 Komenského názor na knihy ve školách

Velkou výhodu vidí Komenský v knihách. Ty slouží vyučujícímu i vzdělávanému. Vyučujícím přináší úsporu času, kdy místo diktování zápisů může učivo rozebírat, prodiskutovávat a objasňovat. Žáci naopak vidí informace vytištěné, nedochází k nepřesnému a chybnému opisování z tabule a mohou se více soustředit na výuku. Je nezbytně nutné, aby všichni žáci měli stejné vydání knih, v opačném případě by mohlo docházet k nepřesnostem a chaosu.¹²⁴

¹²¹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 199-200.

¹²² KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 201.

¹²³ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 200-202.

¹²⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 203-204.

6.3.9 Jak učit ve školách jednotlivým předmětům

Na téměř čtyřiceti stranách Komenský rozebírá, jak člověka učit jednotlivá odvětví a předměty ve škole – například jak učit jazyky, jak učit mravům a také jak učit pobožnosti. V kapitole, ještě před rozebíráním jednotlivých předmětů, hovoří o výuce všeobecně. Jak učit žáky snadně a hbitě cokoliv. Kroky ke snadnému uchopení učiva jsou následující: vyučující by měl žáky motivovat do výuky; vyučovat od nejjednoduššího po složitější, od méně známého po známější; využívat při výuce co nejvíce lidských smyslů; používat pomůcky; veškeré pojmy a jevy vysvětlovat stručně a nezatěžovat žáky dlouhými a nesrozumitelnými komentáři; ptát se žáků zda výuku pochopili, v případě správného uchopení učiva je utvrdit v případě nesprávného vše vysvětlit znovu a lépe; na začátku výuky a nového učiva nastínit celou problematiku předem a posléze po částech rozebrat. Žákům k porozumění napomáhá malování, zapisování a opakování.¹²⁵

V případě učení jazyků je potřeba umět určitých dovedností, které jsou vyučujícímu vlastní. Velmi důležitý je, při výuce jazyků, věk žáků. Ten Komenský řadí do čtyř kategorií – dětinský, pacholecí, mládenecký a mužský. V každé kategorii se člověk jazyky učí jinak. Při výuce se začíná s cvičením uší, tedy poslechu, pokračuje se k psaní a poté jazyku, tedy mluvení samotnému. Zde je také důležité cvičení, psaní, poslech a hlavně opakování.¹²⁶

Také učení mravů bývá nesnadné. Učitel nesmí zapomínat na to, že mravům je třeba učit velmi časně, tím se předchází nevhodným projevům chování a nectnostem. Každý žák vyrůstá v odlišné rodině, tam projde určitým druhem výchovy. Předpokládá se, že rodiče své děti jistým mravům naučí. Preceptor musí být vzorem mravnosti, jelikož bude učit nejednoho žáka právě mravům. Dává žákům ty nejlepší příklady, ani ty ovšem nestačí a tedy vše je ze strany preceptora doplňováno slovními poučkami. Preceptor může do školy pozvat pomocníky z řad rodičů, strašich žáků i ostatních přátel školy, kteří by na žáky a jejich mravnost dávali pozor v jeho nepřítomnosti. V neposlední řadě je zapotřebí kázeň a její udržování, která je neodmyslitelně spjata s tresty, kterým se preceptor nemůže vyhýbat, pokud ji chce zachovat.¹²⁷

¹²⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 213-215.

¹²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 221-229.

¹²⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 229-233.

Výuka pobožnosti musí být provozována na všech školách. Komenský hovoří o pobožnosti jako o obracení se k Bohu. K němu se obracíme myslí, vůlí i skutky. Víra, pobožnost a Bůh jsou atributy, které jsou součástí každé výchovy a vzdělávání.¹²⁸

6.3.10 Kázeň ve školách

Celou jednu kapitolu věnuje Komenský kázni. Ta je pojmenovaná *O kázni škol* a pojednává o důležitosti poslušnosti, pozornosti a kázni ve školách. To vše je nutné k efektivnímu vyučování. S nekázní Komenský spojuje trestání. Pokud se žákovo chování projeví jako nevhodné, má být potrestán. Trest patří tomu, kdo nedělá to, co by dělat měl. Preceptor nikdy netrestá někoho, kdo něčemu neporozuměl, nepochopil, či si něco nezapamatoval, zde trestání není na místě. Dojde-li k trestu, trestaný musí sám dobře vědět, proč se k trestu přistupuje. V ideálním případě žák trest přijímá a chápe, proč je trestaný a navíc ví, že příště bude ve škole pracovat tak jak má a dělat to, co se od něj očekává. Komenský tvrdí, že preceptor netrestá proto, že žák zhřešil, ale proto, aby se jeho chování příště neopakovalo. Na tresty nahlíží dvojím způsobem. Při lehkém provinění se uvádí jako trest veřejné pokárání žáka, napomenutí či vysmívání se. V případě vážného provinění by preceptor měl přistoupit k trestání „zuřivému“. K vážnějším přestupkům radí nepobožnost, oplzlost, rouhání a vše, co je proti Božímú přikázání. Další kategorie vážnějších přestupků zahrnuje vzpouru a neuposlechnutí pokynů preceptora. Posledními závažnými přestupky jsou pýcha, úmyslná lenost a závist. Tresty a trestání žáků má vést ke kázni, uctivosti Bohu, ochotnosti k bližnímu a upřímnosti.¹²⁹

6.3.11 Pobožnost, víra a Bůh

Pobožnost, víra a uctivost k Bohu byla pro Komenského ve spojení se vzděláváním neodmyslitelná. Své dílo uzavírá slovy: „*Dejž i nyní, Hospodine, v srdce lidu svého a v srdce všech předních v lidu svém ducha dobrovolného k obětování tobě ochotnému darů a obětí k chrámu tvému! Nebo tvá jest, o Hospodine, velebnost i moc, i sláva, i vítězství, i čest ano i všecko, což jest v nebi i v zemi; bohatství i sláva od tebe jsou, a v ruce tvé jest i to, koho ty zvelebiti a upevniti chceš...Amen i Amen.*“¹³⁰

¹²⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 234-239.

¹²⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 264-267.

¹³⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. s. 308-309.

6.4 Vševýchova

Komenský začal pracovat na *Vševýchově* kolem roku 1650. Hlavní práce byla vykonána mezi léty 1665-1670. *Didaktika* pojednává o čtyřech stupních výchovy – rodinnou (neboli mateřskou), obecnou, latinskou a vysokou. *Vševýchova* zahrnuje veškeré učení a výchovu začínající narozením (lépe řečeno početím) a končí smrtí. Zahrnuje celý život člověka. Nově se objevuje *škola zrození*, tedy škola před mateřskou. Následují *školy dětství*, *chlapectví*, *jinošství* a *mladosti*. Tyto čtyři jmenované jsou jinak nazvané školy známé z *Didaktiky*. Po *škole mladosti* nastupují *škola mužského věku* (takzvané životní praxe), *škola stáří* a nakonec *smrti*. Ze čtyř stupňů z *Didaktiky* se Komenský posunul na stupňů osm.¹³¹

Vševýchova ovšem není dílo tak propracované jako *Didaktika*. Je souhrnem Komenského rukopisů. Jednotlivé části tohoto díla byly „posbírány“ a sestaveny, aby vytvořily celek. Dalo by se říct, že je nedokončeným dílem. Chybí poznámky k textům, v jistých částech nejsou propracované výše uvedené školy, a některé knihy nejsou popisovány, jiné ano. *Vševýchova* zastřešuje výchovu a vzdělávání po celý život člověka, pedagogická stránka díla už není tak detailně propracovaná jako díla dřívější, jmenovitě *Didaktika* či *Informatorium*. V úvodu je napsáno: „*Ale přece jenom si zachovejme s Komenským víru ve vítězství světla nade tmou. A sdílejme se s ním o jeho přesvědčení, že právě vychovatelům náleží pomáhati světlu k vítězství.*“¹³² Komenský *Vševýchovou* poukazuje k cestě světovosti. Východisko vidí ve spojení vychovatelů za účelem vedení mládeže ke společným cílům ve spojených státech světových.¹³³

Ve *Vševýchově* Komenský hovoří o univerzálním vzdělání mysli a zavedení řádu do života člověka. Lidská mysl by se měla stát zahradou radostí.¹³⁴

6.4.1 Všichni, všemu a všestranně

Vševýchovu bychom mohli přeložit jako univerzální vzdělání celého lidského pokolení. Vychovávání a vzdělávání by měli být *všichni, všemu a všestranně*. Do kategorie *všichni* řadí Komenský národy, stavy, rodiny a osoby. Nárok na vzdělání mají všichni bez rozdílu. *Všemu* znamená učit člověka všechno to, co ho udělá moudrým a šťastným. Patří sem starostlivost, svornost, soulad, pravidelnost a soustavnost. Tyto aspekty moudrého a šťastného člověka

¹³¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 9-10.

¹³² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 14.

¹³³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 10-15.

¹³⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 17.

převzal Komenský od Šalamouna. Ten je přirovnává ke zvířatům. Starostlivost o vše budoucí přisuzuje mravencům, moudrost králíkům, přichylnost ke svornosti kobyilkám a soulad, pravidelnost a soustavnost pavoukům. *Všestrannost* vysvětluje Komenský jako chůzi po cestě pravosti. Člověk by se neměl za něčím slepě hnát, ale naopak stát pevně na svých nohou, umět se rozhodovat, cítit Boha a to vše má být protkáno pravdou.¹³⁵

Komenský vysvětluje: „*Toužíme, aby všichni lidé se stali vševědci, to jest:*

- I. *Aby rozuměli učlenění věcí, myšlenek a řeči.*
- II. *Aby rozuměli cílům, prostředkům a prováděcím způsobům všeho konání (svého i cizího).*
- III. *A aby uměli rozlišovat podstatné od nahodilého, lhostejné od škodného ve všem vybihajícím i zabíhajícím jednání (jakož i v myšlení a skutcích).“¹³⁶*

Lidé bez vzdělání jsou řazeni do národů barbarských, se vzděláním naopak k ušlechtilým. Člověk má být vzdělán celistvě, má se učit mnoha věcem, znát pravdu, milovat dobro, činit co činit má, mluvit moudře, jednat rozumně jak s lidmi, tak s Bohem.¹³⁷

6.4.2 Všeškolství

Kapitola nazvaná *Všeškolství* pojednává o tom, že celý život člověka se rovná škole. To je od narození, ale nekončí smrtí, jak by se mohlo zdát. Život zdejší je přípravou na život pozdější, na život věčný. Život náš, jak ho známe, je považován za nižší školu, předstupeň vysoké školy nebeské. Boží moudrost navrhla náš život, zorganizovala ho, sestavila řád. Podle něho plníme na světě úkoly, žijeme hospodárně, dáváme přednost lepšímu před méně dobrým. Dodržujeme tak předem připravenou strukturu. Tím vším se připravujeme na další život. Člověk musí mít na paměti, že má v sobě za každou cenu budovat zbožnost, rozvíjet životní moudrost a dbát na slušné mravy. Člověku náleží vědět, umět, být gramotný, číst a psát. Všem a všichni mají možnost se vzdělávat, protože jim to Bůh umožnil. Dal nám rozum, mysl, jazyk, ruku a jiné. Náš život rozdělil na dětství, chlapectví, jinošství, mladý věk, dospělost a stáří. Vše, co jsme „obdrželi“, bychom měli využít. Pokud, to co máme,

¹³⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 22-25.

¹³⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s.

¹³⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 22-25.

nevyužijeme, ztratíme drahocenný čas a příležitosti, které se nám v životě mohou „postavit do cesty“.¹³⁸

Komenský rozdělil lidský život do sedmi období. Prvním obdobím je škola zrození, tu připodobňuje lednu, měsíci, kterým začíná kalendářní rok. Škola dětství se rovná únoru a březnu. Škola chlapectví dubnu, v tom měsíci, ve kterém začínají rostliny kvést. Škola jinošství květnu, kdy se utvářejí plody. Následuje škola mladosti, která připomíná červen. Dále pokračuje škola mužnosti, kam spadají měsíce červenec, srpen, září, říjen a listopad. Ve všech těchto měsících dochází k dozrávání plodů, konají se žně a vše se připravuje na zimu. Poslední školou je stáří, jež je prosincem života. První škola je vždy umístěna tam, kde se člověk rodí, druhá v domě, třetí a čtvrtá ve vsi a městě, pátá v říši, šestá ve světě a sedmá všude tam, kde jsou životaschopní lidé. Škola zrození a dětství jsou obě školy soukromé. Zde výchovu přebírají rodiče. Další tři školy jsou školami veřejnými a poslední dvě osobními.¹³⁹

Komenský objasňuje, co jsou to veřejné školy. Veřejná škola je vlastně shromážděním, kde se žáci učí hromadně. Toto uskupení vede vzdělavatel, který zodpovídá za to, že si žáci během výuky osvojí: dovednosti, vědění, slušné mravy a zbožnost. Ve *Vševýchově* jsou uvedeny důvody, které popisují, proč mají být veřejné školy provozovány. Prvním důvodem je nevyhovující vzdělanost rodičů, či nedostatek jejich času, ve kterém by se dětem mohli věnovat. Druhým důvodem je šetření sil a času vzdělavatele, který učí více žáků pospolu, nežli jednoho po druhém. Posledním důvodem zní přivykat si svatému i světskému setkávání se, vzájemné jednotě a také umění žít v souladu se zákony. Ve veřejných školách vystupují a vyučují jen ti nejdůležitější lidé – muži i ženy. Tito vzdělavatelé mají být pro žáky vzorem.¹⁴⁰

Komenský si pokládá otázku, co vše je nutné žákům předat ve školách veřejných. Jmenovitě se jedná o gramotnost, jako tu nezákladnější dovednost ze všech, zahrnující čtení a psaní; slušné mravy, jakožto vědomí o správném chování se a jednání ve vztahu k druhým a k Bohu. Škola se má stát dílnou ctností: dobrým ctnostem žáky učit a špatné ctnosti odnaučit; zbožnost, tedy zaplnění lidské duše a vzdělání právě zbožností, která je v životě člověka nepostradatelná.¹⁴¹

Veřejná škola je pro všechny žáky:

I. *ozdravovnou* – žáci jsou vedeni k učení o zdraví a jeho udržování

¹³⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 74-76.

¹³⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 74-76.

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 77-78.

¹⁴¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 78-79.

- II. *hřištěm* – vzdělavatel zde připravuje žáky na budoucí život
- III. *osvěcovnou* – mysl žáků má být osvěcena všemi vědami
- IV. *řečništěm* – vzdělavatel vede žáky k dovednostem správného používání jazyka
- V. *pracovnou* – zde se žáci naučí dovednostem, které naplno využijí v jejich budoucí profesi
- VI. *dílnou ctností* – vzdělávaný se musí učit ctnostem, aby byl hodným člověkem pro život zdejší i pozdější
- VII. *obrazem občanského života* – ze školy si žák odnáší dovednosti, které mu napomohou v životě poslouchat i v některých případech sami rozhodovat
- VIII. *obrazem církve* – žáci jsou vzděláváni v náboženském duchu, uctívají Boha¹⁴²

Všechny výše zmíněné body mají být obohacovány o příklady a praxe. Cvičení je ve výuce nezastupitelným prvkem. Nárok na vzdělání mají všichni bez rozdílu. Svět je plný lidí, na jednom místě jsou lidé vzdělanější než na jiném. Komenský radí otevřít co nejvíce škol veřejných, aby se vzdělání dostalo všem.¹⁴³

Správně a dostatečně vybavená škola musí shromažďovat učitele, žáky a knihy. Na každém místě na světě, kde se rodí děti, tam jsou i budoucí žáci. Zrození je první školou života. Různá místa jsou plná rozumných, vědomostí a dovedností plných lidí úctyhodného věku, kteří jsou vzorem pro mravnost, ctnost a zbožnost. Tito výše popsaní lidé se mohou stát učiteli ve veřejných školách. Učit je jinak řečeno dávat příklad ostatním a to slovy i činy. Posledním článkem správně a plnohodnotně vybavené školy jsou knihy. Komenský zmiňuje knihy Boží. Svět nazývá velkou knihou stvoření a mysl menší knihou v našem nitru. Třetí kniha Boží je nazvaná kniha Božích zjevení, jež je vlastní každému národu. Vše může být ve škole doplňováno dalšími dobrými knihami.¹⁴⁴

6.4.3 Všeknižnictví

Knihy jsou pro Komenského podstatným prvkem ve výuce. Kapitola nazvaná *Všeknižnictví*, neboli Panbiblie, pojednává o knihách a všech možných nástrojích sloužících k vševýchově. Komenský všeknižnictví pojmenovává i všenáradnicví, vzhledem k tomu, že nejen knihy jsou nástrojem při výuce. Do oněch nástrojů patří věci, zobrazení a již zmiňované

¹⁴² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 79.

¹⁴³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 79-81.

¹⁴⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 81-82.

knihy. Věci podporují bezprostřednost žákových smyslů. Zobrazení v podobě výtvarných děl či obrazů napomáhají představivosti. Knihy vysvětluje Komenský jako popisy věcí. V této kapitole se uvádí: „*Všeknižnictvím tedy nazýváme úplnou výstroj knih, určených k univerzálnímu vzdělání a sestavených podle zákonů universální metody.*“¹⁴⁵ Komenský se opět vrací ke třem knihám Božím: „*Tyto tři knihy Boží moudrosti jsou pravou a plnou knihovnou všeho, co je člověku třeba zde na zemi i na věky vědět a věřit, dělat a doufat.*“¹⁴⁶ Tři knihy Boží jsou pouze pro ty, co jsou otevření moudrosti.¹⁴⁷

Určitou část kapitoly o *Všeknižnictví* věnuje Komenský školním knížkám. V dnešní době bychom školní knížky nazvali učebnicemi. Školní knihy v sedmnáctém století měly splňovat jistá kritéria – stručnost, jasnost a stálost. Text mají knihy obsahovat dvojitě, klasický učebnicový text a text odlišný, představující úkoly. Školní kniha by měla být univerzální pro všechny typy žáků: pro začátečníky, pokročilé i končící se studiem. V textu by se mělo užívat tři typů písma. Velké písmo sloužící začínajícím, antikva (stojaté písmo) pokročilým a kurzíva končícím žákům. Každý žák si při výuce „vybírám“ ten text a ta slova, která jsou určena jeho aktuálnímu věku a vzdělání. Psaní takových textů se může zdát velmi náročné, ovšem Komenský uvádí důvody, proč takto učebnice vytvářet. Začíná tím, že stručné a důležité informace mají přecházet delším výkladům, ke kterým se žáci dostanou v příští výuce. Pokračuje úsporou papírů a tím i místa v knihovnách, jelikož knihy nebudou tak silné. Žák určitého vzdělání bude přesně vědět co a kdy se učit. Knihy, v tomto případě učebnice, je nutné psát jednou a jasnou metodou, tím se stanou přístupnější nejen pro žáky ve školách, ale i pro výuku doma, tedy pro samouky.¹⁴⁸

„*Každá kniha nového věku (zejména školní) bude muset býti cele vševědná, cele vševýchovná, cele všemluvná, cele všenápravná,*“¹⁴⁹ shrnuje své názory na psaní školních knih Komenský.¹⁵⁰

6.4.4 Všeučitelství

Kapitola *Všeučitelství* navazuje na všeknižnictví, začíná tím, že je důležité číst knihy. Čtení samo o sobě většinou nestačí. Žáci musí knihám rozumět. Právě k onomu porozumění moudrostem v knihách slouží učitelé. Komenský tyto moudrosti oplývající osoby nazývá

¹⁴⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 85.

¹⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 86.

¹⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 85-86.

¹⁴⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 88-89.

¹⁴⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 90.

¹⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 90.

všeučitelé. Všeučitele popisuje jako člověka, který dovede všechny žáky ve všem vyučovat. Snaží se z žáků „vytvořit“ dokonalé bytosti, jež budou všestranní. Všeučitel musí umět, vědět, ale hlavně chtít své žáky vzdělávat. Všeučitele Komenský popisuje jako zbožného, vážného, pracovitého, moudrého, pokojného a ctnostného člověka oddaného Bohu. Ten musí znát cíle výuky a povolání, prostředky ve výuce a metody vhodné ke vzdělávání.¹⁵¹

Vhodná výuka všeučitele má jasný cíl. Zprvu se jedná o univerzálnost, tedy možnost vzdělávat všechny všemu. Dále jednoduchost spočívající ve spolehlivých a vhodných prostředcích výuky. Také dobrovolnost, která je považována za stěžejní cíl, vedoucí ve výuce k příjemné atmosféře. V tomto případě se Komenský zmiňuje o takzvané *Škole hrou*. Škola se má stát nenásilnou a dobrovolnou.¹⁵²

Všeučitel se může ve výuce setkat s nejrůznějšími problémy, kterým je třeba předcházet:

- a) *zabezpečit, aby žáci uchopili Boží moudrost* – všeučitel proto vyučuje žáky od dětství, nepřetržitě, jasně a příjemně
- b) *vytvořit ušlechtilé žáky* – všeučitel uvádí příklady, vysvětluje pravidla a neustále žáky cvičí
- c) *naučit žáky všemu* – všeučitel se snaží smysly žáků obrátit k hmotnému, rozum k duchovnímu a víru ke zjevnému
- d) *zabezpečit, aby žáci pravé znali, dobré volili a potřebné činili* – zde všeučitel volí cestu obracení se žáků k sobě samotným a k Bohu
- e) *dosáhnout, aby žáci prošli třemi knihami Božími* – všeučitel vede žáky od hmotného k duchovnímu a nakonec ke zjevnému
- f) *vyučovat žáky všestranně* – v tomto bodu se všeučitel zaměřuje na udržování mysli žáků s jsoucnem a nadále procvičují jejich mysl, řeč i ruku
- g) *docílit toho, aby každý žák vážně chtěl všechno vědět* – k tomu mu dal Bůh možnost, všeučitel v tomto případě vede žáka k tomu znát sám sebe a rozvinul své možnosti
- h) *vyvarovat se všemu špatnému a nevědomosti* – všeučitel vede žáky ke světlu poznání a snaží se žákům otevřít oči

¹⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 102-103.

¹⁵² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 103-104.

- i) *vybrat správnou cestu ke všemu dobrému a správnému* – všeučitel podporuje žákovu vůli, moudrost a úsilí, které jsou „ruku v ruce“ s vůlí, moudrostí a úsilím Božím
- j) *naučit žáky vytvářet dokonalá díla* – všeučitel předkládá příklady a varuje před možnými chybami
- k) *ve vzdělání vytrvat a udržet si ho po celý život* – všeučitel vštěpuje žákovi snaživost a vytrvalost po celý jeho život
- l) *docílit zvládnutí toho učiva, které bylo odučeno* – všeučitel předává učivo v podobě teorie, praxe, příkladů a pravidel
- m) *neodnaučit se naučené* – vštípit žákovi, že naučené učivo nemá z hlavy vypouštět, nýbrž si jej „ponechat“ po celý život
- n) *učit se jistě* – všeučitel vede žáky k používání jejich mysli, rozumu a Božího slova
- o) *učit se snadně* – všeučitel ve výuce správně využívá času, pomůcek, předmětů a postupů
- p) *učit se s potěšením* – všeučitel učí mít rad výuku
- q) *vyučovat s pochopením* – všeučitel se vyhýbá nepochopení, začíná vysvětlováním celku, pokračuje rozdělením celku na části a končí příklady či praktickými cvičeními
- r) *„vytvoření“ mnohovědoucích žáků* – všeučitel vede žáka ke čtení, provádění pokusů a porozumění všemu
- s) *učinit výuku dobrovolnou* – všeučitel vytváří dobrovolnou výuku tím, že vyučuje rád a s nadšením, vlídně, používá vlastní názory a energii
- t) *přeměnit školu ve hřiště* – všeučitel má v tomto ohledu mnoho práce: vymezí čas na výuku; snaží se usměrňovat žákovy pudy; postupuje při výuce moudře; povzbuzuje; vyučuje od snazšího po obtížnější učivo; nespěchá na žáky; postupuje po malých „krocích“; uvádí ve výuce příklady; vede výuku ve stálé souběžnosti jsoucen (mysli, jazyka a ruky); zavádí do výuky hry, což vše vede k pojmenování veřejné školy na *Školu hrou*
- u) *udržovat kázeň a nedovolit ji znepříjemňovat výuku* – všeučitel kázní předchází, vykonává tresty spravedlivě, netrestá neprávem

- v) *docílit rychlému fungování trojího jsoučna (mysli, jazyka a ruky)* – všeučitel vyučuje jasně a přehledně
- w) *vyučovat rychle* – všeučitel se snaží nevyučovat zdlouhavě, ale také příliš nespěchá; začíná vyučovat základy, nepodstatné vynechává a stručně shrnuje vše probrané
- x) *využívat vhodných učebních knih* – všeučitel zodpovídá za výběr vhodných a věcných knih, především bez chyb
- y) *dodržování řádu ve výuce* – všeučitel se drží předem stanovené struktury učiva¹⁵³

Komenský předložil ve *Vševýchově* mnoho problémů, se kterými se učitelé na školách setkávají. Jedná se o problémy, jež postihovaly učitele tehdejší doby. Když si ovšem všechny body pečlivě přečteme, uvidíme v nich jistě i problémy, se kterými se potýkají i učitelé současní. Zajisté se ti „lepší“ učitelé snaží předat žákům ze sebe to nejlepší, ale vždy jim můžou pomáhat všelijaké rady a názory. V dnešní době jsou velmi atraktivním tématem didaktické zásady (zásada vědeckosti, zásada názornosti, zásada spojení teorie s praxí, zásada přiměřenosti a jiné). Mnoho z těch všech, dnes velmi prosazovaných zásad, můžeme vidět i u Komenského právě ve výše popsaných problémech.

6.4.5 Školy života

Komenský rozdělil život do osmi stupňů, do osmi škol. Jmenovitě se jedná o *Školu zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladosti, mužnosti, stáří a smrti*.¹⁵⁴

a. Škola zrození

Život člověka začíná *Školou zrození*. Rozmnožování lidského pokolení je vysvětlováno jako plození potomků zbožně a svatě. Rodiče do světa přivádějí syny a dcery Boží. Své děti mají rodiče ochraňovat. *Škola zrození* je vlastně takové poučení pro rodiče, a to rodit děti Bohu. Komenský uvádí: „*Dobře se narodit, dobře žít a dobře zemřít jsou tři stěžeje lidského požehnání.*“¹⁵⁵ Potomstvo mají plodit pouze počestní rodiče za účelem narození počestných dětí. V tuto chvíli „stojí“ za citaci celá věta Komenského: „*Tedy mimo manželství nesmí býti žádné pohlavní styky, aby se nenarodil žádný bastard.*“¹⁵⁶ Komenský popisuje, co znamená dobře žít. Je třeba vést počestný život, zdravě a zbožně. I se smrtí jsou spojovány prvky dobrého života. K dobré smrti se v klidu ubírá pouze ten, kdo za sebou zanechává určitou

¹⁵³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 104-125.

¹⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 21.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 131.

¹⁵⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 131.

paměť a umírá nenásilnou smrtí.¹⁵⁷ Rozhodnou-li se dva lidé mít potomka, musí si uvědomit, že péče o něj začíná už před početím. Oba dva z páru musí sami vědět, zda jsou zbožní a mohou-li předat svou krev potenciálnímu člověku. Péče po početí pokračuje, dokud nedozraje plod a nezformuje se na světě nový jedinec. Péče o něj nekončí, naopak pokračuje v daleko větší míře.¹⁵⁸

b. Škola dětství

Druhá škola v životě člověka se nazývá *Škola dětství*. Komenský vymezuje školu dětství od narození do šesti let dítěte. Definice tohoto období zní: „*Dítě je nový člověk právě na svět vešlý, ve všech věcech nezpracovaný, ve všem teprve vzdělání potřebující.*“¹⁵⁹ Nezpracovaný člověk představuje člověka s prázdnou myslí, se špatnou výřečností, neobratného, bez správných mravů a bez oddanosti Bohu. Vzdělání od narození člověka (či ještě dříve) je, podle Komenského, spásou při nápravě všeobecné. Člověk se formuje ihned s první výchovou, která probíhá v jeho rodině. Správná a zbožná výuka „vytváří“ ty správné a zbožné občany.¹⁶⁰

Povinnosti, spojené s výukou a vzděláváními dětí v období školy dětství, rodiče vykonávají vážně, vlídně a neustále. Vysvětlovat pojem neustále není potřeba, neustále znamená nepřetržitě. Zapotřebí je děti vzdělávat vlídně, rozhodně ne přísně. Se správnými a vlídnými postupy si dítě osvojí více dovedností, než ve velmi přísném a nepřátelském prostředí. Vzdělávat vážně znamená nebrat výuku na lehkou vázu. Vzdělávání vede k užívání věcí a uctívání Boha.¹⁶¹

Škola dětství je rozdělována na šest tříd, jež každá s sebou nese jistou charakteristiku. *Třída ouvodní* začíná narozením a končí šestým měsícem života dítěte. Takto nově narozené děti mají jeden jediný „úkol“ – být zasvěceni Bohu. Údělem rodičů jsou dobrá výchova, modlitby a příprava na křest. *Třída kojenecká* (neboli *u prsu*) trvá stejně dlouhou dobu jako *třída ouvodní*. Nestačí děti krmit mateřským mlékem, jako je tomu u zvířat, je nutné je vyživovat i „mlékem Boží milosti“. Rodiče, všichni blízcí a příbuzní se mají za dítě modlit. Od dvou let by měli rodiče svému dítěti vštěpovat informace o Bohu, modlení samotné už nestačí. Děti postupem času nabírají povědomí o Bohu, o sobě samotném, o životě a smrti. Matky mají své vlastní děti kojit, ty majetnější si mají najmout kojnou. Zde samozřejmě platí

¹⁵⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 131-132.

¹⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 132.

¹⁵⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 136.

¹⁶⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 136-137.

¹⁶¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 147.

vybírat pouze a jedině zdravé, počestné a zbožné ženy. Děti potřebují zdravé, počestné a zbožné mléko.¹⁶²

Třída žvatlání a prvních krůčků se zabývá mluvením a věděním. Komenský pojmenoval způsob, jakým vyučovat děti mluvit, rajským. Hned jakmile se dítě za nějakou věcí otáčí, je třeba mu věc pojmenovat a ukazovat na ni. Začínat pojmenovávat věci celistvě, poté po částech. Děti samy mají mluvit nejprve od jednodušších slov, až poté používat slova složitější. Navrhovány jsou také, při výuce mluvení, zdobněliny. Nevyhýbat se souběžnosti, právě naopak. Jakmile se dítě na věc otočí a ukáže na ni, mělo by se snažit věc samo pojmenovat. Rodiče mají své děti ochraňovat a pečovat o jejich zdraví, navíc je třeba děti vést, cvičit a motivovat je do jejich rozvoje. Velmi důležité jsou u dětí hry a pohyb. Komenský vyzdvihuje v tomto ohledu starověkou Spartu. Sparťané své potomky cvičili tvrdě. Rozmazlování potomků nebylo na místě. Tvrdší výcvik a výuka přinese odolné, zdravé a pracovité lidi. Menší děti nemohou být vystavovány silnému drilu. Tato batolata si mají hrát. Hry nejsou jenom prostředkem k lehkovážnosti, nýbrž přípravou na podstatné události, se kterými se poté setkají v dospělosti. Hry je donutí zvykat si na činnosti a nebudou marnit drahocenný čas a nadání. Všelijaké aktivity je důležité podnikat s jistým cílem a ne se jen hnát do neznáma, i k tomu vedou hry. Ke hraní si jsou využívány hry a náčiní, které v dospělosti lze využít v jiné podobě při práci.¹⁶³

Další třídou je *smyslové vnímání*. Důležitou rolí je péče o smysly potomků. Za každých okolností je třeba u dětí zabránit vstřípení nesprávných a špatných informací i dovedností. Člověk je tvor rozumný a tedy rozum velí rozhodovat se, a to správně. K tomu potřebuje vhodně zformované smysly. Komenský používá větu: „*Ale v rozumu není nic, leč co bylo dříve ve smyslu.*“¹⁶⁴ Všechny naše smysly je třeba používat ke správnému vzdělávání se. U dětí jsou nutné tři kroky k náležitému zformování smyslů. Prvním krokem je povzbuzování smyslů, druhým poučování a posledním odvracení smyslů od všeho špatného. Všechny tři kroky pravděpodobně neobsáhnou sami rodiče, dopomáhají jim předpisy a kázání.¹⁶⁵

Pátá je *třída mravů a zbožnosti*. Už malé děti je nutné vést k mravnosti a zbožnosti. Příklady, poučování a kážeň jsou tři prvky vedoucí k mravnosti. V případě příkladů vzdělavatel (rodiče) nejen odvrací děti od špatných příkladů, ale také uvádí ty nejlepší a nejvzornější. Poučování zahrnuje slovní zdůvodňování, používání jasných výroků a

¹⁶² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 147-148.

¹⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 149-150.

¹⁶⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 151.

¹⁶⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 151-153.

podobnosti. U dětí má nejvýraznější roli kázeň. Udržování kázně spočívá v hlídání, výcviku, řízení a úplně v poslední řadě bití.¹⁶⁶

Poslední třída je nazvaná *Škola společná, pro první vyučování*, ale také *Škola klínu mateřského společnou schůzkou a prací*. Přeloženo do dnešního jazyka se jedná o jakousi mateřskou školu, či volnočasovou družinu. Komenský ji popisuje jako poloveřejnou školu určenou pro styk a setkávání se menších dětí za účelem hrát si, zpívat, cvičit se v paměti, rozvíjení smyslů, upevňování dobrých mravů a zakořenění zbožnosti. Na děti, v této době, dohlíží ctnostné ženy. Tyto schůzky se odehrávají u různých počestných žen a platí je ten, kdo své děti do školy vodí. Poloveřejné *školy klínu mateřského* jsou určovány dětem v rozmezí čtyř až šest let. Komenský uvádí příklady toho, co má být v těchto školách „odučeno“. Jsou to abeceda, slova od jednoslabičných po mnohoslabičná, skládání jednoduchých vět, modlitby, Desatero, počítání do sta, malá násobilka, také využívat Orbis Pictus a jiné.¹⁶⁷

c. *Škola chlapectví*

Jak pokračuje lidský život, tak pokračuje škola života a to *Školou chlapectví*. Ta je vymezována šestým až dvanáctým rokem života. *Škola chlapecká* vychází ze *Školy dětství*, ve které se ještě plně nepracuje se vším, co dá základ plnému vzdělání ve škole následující. Začíná se s mluvením a používání smyslů „na plno“ i praktickou stránkou výuky. Žáci chlapeckého věku nejsou zcela vyzrálí, a proto nemůžou pracovat tak, jako dospělí muži. Práce je jim vybírána úměrně jejich věku. To samozřejmě platí i pro výuku teoretickou, začínající s jednoduššími předměty a uměními až po jejich zvládnutí pokračují ke složitějším. Komenský *Školu chlapeckou* podtrhuje slovy: „*A poněvadž mladí lidé jsou dosud neznalí světa, potřebuje tento první drobný věk nad jiné věrných a pilných učitelů. Také proto, že první základy pro stavbu, nebo první čáry pro kresbu se musí klásti dobře – neboť jaký je začátek, tak jde všechno. Na příklad, učitel nejnižší třídy budiž raději moudřejší než jiní, a má býti získán za plat nad jiné větší.*“¹⁶⁸ Žáci si mají během tohoto období osvojit rozvoj smyslů i ducha a také praktické dovednosti. V praktické stránce výuky záleží na procvičování pohybové koordinace a též zrakového smyslu i řeči. Všechny smysly žák využívá k veškeré výuce. Ke správnému osvojení si učiva je nepostradatelné zapojení všech smyslů. V období

¹⁶⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 154.

¹⁶⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 157.

¹⁶⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 162.

chlapeckém jde o včlenění dětského rozumu do výuky, využívání nabyté mravnosti a zbožnosti. K rozumu se pojí předměty jako aritmetika a muzika, k mravnosti slušné mravy.¹⁶⁹

Předem vytyčeným cílům napomáhá šest tříd, jimiž „chlapci“ musí projít, Ke každé třídě náleží učivo a literatura. Jedná se o: „*První krůčky ke vzdělání; Svět věcí vnímatelných; Dětská mravouka, odvozená z věcí vnímatelných a z rozboru lidské přirozenosti; Výbor biblických příběhů; Biblické jádro, podávající nejjednodušší soubor toho co máme věřit, doufat a konat; Dětská sfinx (brus mozku)*.“¹⁷⁰ Využívané knihy jsou charakteristické svou všeobecností a metodičností. V knihách jsou obsaženy obrázky a symboly, napomáhající žákům se orientovat v textech a v představivosti. Literatura slouží žákům jako „berličky“, pomáhají uchopit učivo a usnadňují výuku.¹⁷¹

Žákům náleží naučit se nejen řeči, psaní a praktickým úkonům, ale také mravnosti a zbožnosti. Nepostradatelným prvkem ve výuce je samotný učitel. Knihy jsou výbornou pomůckou, ale je zapotřebí správnému vedení ze strany učitele. Učitel se stará o cvičení žáků, mezní hranicí jsou jejich smyslové schopnosti, na které musí být brán zřetel. *Škola chlapecká* slouží, mimo jiné, k výuce psaní. V prvním a druhém ročníku se žáci učí krasopisu, ve třetím a čtvrtém rychlopisu a v pátém a šestém pravopisu.¹⁷²

Stěžejním bodem se stává v tomto období matematika. To ona spočívá v osvojení si dovedností jako počítání, měření a vážení. Tyto dovednosti jsou důležité k rozvoji rozumu, cestou k moudrosti a budoucímu zaměstnání.¹⁷³

d. *Škola jinošství*

Dalším stupněm po *Škole chlapecké* je *Škola jinošství*. Ta samozřejmě zahrnuje učení věd, umění, mravnosti a zbožnosti, k tomu se připojuje výcvik jazyků, hlavně latiny. Vědomí žáků spadajících do *Školy jinošství* je již o něco světlejší než „chlapců“. Mysl nevzdělaného „chlapce“ přirovnává Komenský k poli plnému písku, mysl vzdělaného „jinocha“ k pěstěné zahradě.¹⁷⁴

Škola jinošství si klade za cíl vzdělávat člověka hlavně v rozumu. „Jinoši“ musí v tomto období zvládnout šest tříd – *mluvnickou, fysickou, matematickou, ethickou, dialektickou a rétorickou*. Samozřejmostí je výuka stejných předmětů jako v období „chlapeckém“, dále pak

¹⁶⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 161-162.

¹⁷⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 163.

¹⁷¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 162-163.

¹⁷² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 177-179.

¹⁷³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 181.

¹⁷⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 186.

jazyků, různým naukám a mravům. Do kategorie jazyky jsou řazeny latina, řečtina, hebrejšтина a jakýkoliv jazyk sousedního státu. V případě nauk se jmenovitě jedná o předměty: *O Bohu, o přírodě; O člověku, o světě lidské práce; O písmu co máme věřit, konat, doufat*. Ani v tomto období není opomíjeno rozvíjení praktických dovedností.¹⁷⁵

Velmi výraznou roli ve *Škole jinošství* sehrávají deníky žáků. Ti už umí psát a tak jim právě deníky napomáhají uchopení učiva. Deníkem je něco, kam si žák zapisuje informace pochycené mimo výuku. Slouží k opakování, zapisování žakových poznámek a otázek. Nejvíce důležitou složkou výuky jsou mravnost a zbožnost. „Jinoši“ jsou žáci s určitou osobností a charakterem. Zde je výuka mravnosti, zbožnosti i ctností podstatně náročnější. V prvním případě záleží na osobnosti žáka, jak moc je ctnostem a jejich osvojování nakloněn. Žáci s dobrou povahou si mravnost, zbožnost i ctnosti vštěpují snadněji. Za další se bere v úvahu, jestli žák již má, nebo nemá osvojené nesprávné ctnosti. Komenský si pokládá otázku, zda je možné nesprávné ctnosti odstraňovat a zároveň si odpovídá: „*Poněvadž duševní kazy jsou neduhy, nemůže se postupovat jinak než při léčení neduhů a při péči o obnovení, udržení a posílení zdraví*.“¹⁷⁶ Jak tedy v léčbě duše a odstraňování neduhů postupovat? Zprvu je zapotřebí „dostat“ člověka ze společnosti plné zlých lidí, též lidí plných špatných mravů a ctností, lidí bez zbožnosti. Žákům poté napomáhá setkávání se s lidmi dobrými a zbožnými. Učitel sehrává roli „vštepovatele“ ctností. Škola a předměty v ní slouží k osvěcování mysli a rozumu. To vše umožňuje odstraňovat špatné vlastnosti a naopak nabírat ty správné, hodné ctnostného člověka.¹⁷⁷

e. *Škola mladosti*

Škola mladosti, pátý stupeň Komenského „školství“, je nazvaná *Akademie* a slouží k prohlubování moudrosti. „Mladíci“ jsou již plně vyspělí mladí muži, u nichž škola pracuje ve prospěch duševního a tělesného rozvoje. Toto období si klade za cíl předat žákům moudrost, ctnost a víru. Zahrnuje tři třídy – *pansofickou, pambiblickou a panetoimickou*. *Akademie* obsahuje učence, knihy a moudrost. První třída nazvaná *O cvičeních pansofických* pojednává o plné vševedě. Vyučována je teorie, která byla probírána už v letech minulých, jde o opakování a znovu upevnění učiva.¹⁷⁸

¹⁷⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 188-189.

¹⁷⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 193.

¹⁷⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 192-195.

¹⁷⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 198-201.

Druhá třída – *O cvičeních pambiblických* – hovoří o používání knih a knihoven. Komenský přemítá o Božích knihách, které jsou zdrojem poznání světa, ptá se, zda jsou potřeba další knihy, když má člověk všechny tři Boží osvojeny. Odpovídá kladně, ano další knihy potřebné jsou. V každém případě je nutné vybírat do *Akademie* knihy vhodné, raději v menším počtu, každopádně užitečné.¹⁷⁹

Poslední třída pojmenovaná *O cvičeních panetoimických* je vlastně třídou zkušební, či zkouškovou. Učitel si učivo předem nastuduje, až poté žáky zkouší. Ptá se na smysl probraného učiva, význam i možná řešení nejrůznějších problémů.¹⁸⁰

Do zkušební třídy spadá cestování, neboli *Apodemie*. Jedná se o cestování do ciziny, tedy příjemnou zkušenost. Komenský si klade otázky typu: *Kdo má cestovat? Kam? Za jakým cílem? Jak?* Na všechny otázky také odpovídá. Cestování je určeno všem těm, kteří prošli *Školou mladosti*. Cestovat mají žáci buď do sousedních zemí, nebo i do vzdálenějších. Za cíl si dává posílení moudrosti, snahu sebevzdělávat se i vzdělávat ostatní. Odpověď na *Jak?* už tak jednoznačná není. Lidé nemají mít obavy z cestování, ani jim to nemá být zakazováno. Než se člověk vydá na cesty, měl by mít prozkoumaný svůj vlastní domov a okolí. Lidé si mají předem stanovit svůj vlastní cíl, co chtějí spatřit a navštívit, není moudré se „hnát“ do neznáma a nevědět, co hledají. Velmi potřebného Komenský spatřuje průvodce, se kterým bychom se měli vydat na cesty. Před vlastní poutí je třeba si nastudovat informace o zemi a lidech, kam směřujeme. S sebou si je nutné vzít mapy či cestopisy. Ze *Školy jinošství* již lidé znají pořizování deníků, i v tomto případě by si člověk měl pořídit deník, cestovní deník. Lidé, vydávající se na cesty, nesmí zapomínat na slušné vychování a mravy. Při setkávání různých významných lidí by měl každý člověk skládat poklony. V případě výběru ubytování volit veřejné hostince, kde se může člověk potkat s lidmi odlišných národů. Vzhledem k tomu, že na cestách je všude cizím hostem, musí se chovat vybraně, ale také opatrně.¹⁸¹

Jaké vědomosti by měl mít člověk sbalené na cesty? Rozhodně umět cizí jazyky, znát fysiognomii (umění poznat povahu jiného člověka z jeho chování a vystupování), ale také dějiny, zvyklosti a pravidla cestování.¹⁸²

¹⁷⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 205.

¹⁸⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 207.

¹⁸¹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 208-209.

¹⁸² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 210.

f. Škola mužného věku

Škola mužského věku, šesté období života, pojednává o umění žít vlastní život. Přeložit bychom ji mohli jako životní praxi. Komenský „muže“ definuje: „*Muž je člověk, který dosáhl mezníku vzrůstu a sil, schopný k životním úkonům, a už skutečně zahajují ten druh života, k němuž se připravil.*“¹⁸³ Ukončením navštěvování školy, škola života nekončí. Celý náš život se rovná škole. Komenský promlouvá skrz *Vševýchovu* ke všem dospělým „mužům“, aby nezakrněli a i nadále se vzdělávali. „Muži“ mají číst knihy, umět číst nejen ty „normální“, ale hlavně ty tři Boží. Každý „muž“ docházející do zaměstnání se i pro své povolání má dále vzdělávat. Mít vědomí toho, že celý náš život je určitá cesta vedoucí od narození po smrt a pokračuje dále na pouť věčného života. Po „mužském“ období nastupuje *Škola stáří* a tak se rozumný „muž“ připravuje na další životní etapu. Jak mu je jistě známo život není „peříčko“ a nese s sebou všelijaké nástrahy. Na ty musí být připraven a umět si s nimi poradit – i tom je životní praxe.¹⁸⁴

g. Škola stáří

Závěrečnou etapou života je *Škola stáří*, jež představuje vyvrcholení moudrosti. Po celý život jsme podřízeni zákonům, pravidlům, radám zkušenějších a vzdělávání se. Ano, i ve stáří je tomu stejně tak. Z výše zmíněného víme, že *Škola stáří* není závěrečnou etapou života v pravém slova smyslu, po ní následuje *Škola smrti*, přechod do života věčného.¹⁸⁵

h. Škola smrti

Školu smrti Komenský přirovnává k věčnému světu, který je znám z *Pansofie*. O smrti má mít povědomí člověk každého věku, nejen „starci“. Lidé musí po celý svůj život jednat mravně, zbožně a ctnostně právě proto, že je čeká život věčný.¹⁸⁶

¹⁸³ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 214.

¹⁸⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 214-223.

¹⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 238-238.

¹⁸⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Vyd. 1. s. 251.

7 Využití tématu ve výuce *Občanské výchovy a Základů společenských věd*

Využití myšlenek Jana Amose Komenského ve školství a přesněji řečeno ve výuce *Výchovy k občanství a Základů společenských věd* je jednoznačná. O tomto využití viz dále v podkapitolách 7.5 a 7.6. Jeho poznatky, rady a poučky může využít celé školství. Při pečlivém prostudování děl jako jsou *Didaktika*, *Vševýchova* i *Informatorium* lze vidět spoustu prvků, které učitelé a školy využívají dodnes, zajisté ne doslova, ale některé i z velké části. Komenského díla může použít učitel, či učitelka jakéhokoli předmětu. Jeden učitel využije názory Komenského více, druhý méně. Záleží na osobnosti učitele, ale také na vyučovaném předmětu. Z mého pohledu nejvíce „z Komenského“ použijí učitelé českého jazyka, cizích jazyků, dějepisu, společenských věd, zeměpisu, pracovních činností, ale také třeba matematiky. Méně se Komenského „dotknou“ učitelé biologie, chemie, fyziky, ale i v těchto předmětech lze nějaké poznatky aplikovat. Nejvíce z děl Komenského využijí učitelé religionistiky a samotného náboženství.

Život Komenského, od narození po smrt, jeho cestování i důvody pozdního studia a exilu může využít jak učitel dějepisu, tak občanské výchovy. Sociální vývoj, vliv Jednoty bratrské, doba, v níž Komenský žil, to vše jsou témata, jež mohou být probírána v nejednom ročníku základní i střední školy.

Vzdělávací obor *Výchova k občanství* se často zmiňuje o výchově demokratického občana, zapojování se do dění aktuálního světa. V sedmnáctém století na českém území samozřejmě nemůžeme hovořit o demokracii. V této době se zde uplatňovaly zásady monarchie. Nástupem Ferdinanda I. Habsburského vznikla středoevropská Habsburská monarchie, pod níž patřily i české země a trvala až do roku 1918. Velmi známým a probíraným tématem je třicetiletá válka. Právě v tomto období se výrazně projevuje osobnost Komenského. Po bitvě na Bílé hoře je Komenský postižen tragédií, přichází o manželku a děti, poté sepisuje dílo zvané *Labyrint světa a ráj srdce*. V roce 1628 je nucen odejít do polského Lešna, kdy začíná spisovat všechna výrazná didaktická díla, *Velkou didaktiku*, *Informatorium* i *Bránu jazyků*, dále pobýval v Anglii i Švédsku. Všechny tyto momenty

života Komenského jsou důležité a je potřeba, aby žáci porozuměli jeho životní cestě. K tomu slouží určité předměty, nejen dějepis, ale i občanská výchova a základy společenských věd.¹⁸⁷

V sedmnáctém století byl život tehdejších občanů komplikován a zmítán nejrůznějšími stavovskými povstáními, občasnými bouřemi i protesty nekatolíků. Doba to rozhodně nebyla jednoduchá. Komenský se ovšem držel svých tezí po celý život. Snažil se svými spisy změnit nejen dobu, výchovu a vzdělání, ale hlavně povědomí a myšlení „svých“ žáků. A právě tomu by měli žáci dnešních škol porozumět a zapamatovat si nejen momenty z Komenského života, ale také jeho nadčasové myšlenky.¹⁸⁸

7.1 Využití řeči *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*

Ve své práci jsem začala s „dílem“, jinak řečeno řečí *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*, proto začnu i s hodnocením tohoto „díla“ při aplikaci do vyučovacího procesu. Knihy jsou svého druhu pokladem, jsou cenné, plné vědomostí, moudrosti a mnoho dalšího. To věděl už i Komenský. Jak jsem již uvedla výše, dnešní trendem jsou počítače a v nich všudypřítomný internet. Informace, které nutně potřebujeme, najdeme za pár vteřin na internetu. Ke knihám se ubírá stále méně a méně lidí, natož pak žáků. Komenský se snažil svou řečí motivovat lidi do čtení knih, i přesto že jich bylo tehdy nedostatek. V dnešní době by bylo zapotřebí žáky motivovat zpět ke knihám. Důvodů je více. V monografiích se málokdy setkáváme s chybami, na které na internetu narazíme na „každém kroku“. Žáci by měli knihy ctít, jakožto „poklad“ pro další generace, uchovat tyto studnice moudrosti. V knihách, nejen vědeckých, nalezneme odpovědi, obrázky, příběhy, ať už smyšlené či pravdivé. Někteří lidé se díky knihám realizují ve svých životech, ztotožňují se s hrdiny knih a mnoho dalšího. Knihy nemají být pro žáky ve vzdělávacím procesu trestem, ale pomůckou, třeba i zábavnou. Komenský poukazoval také na to, že bylo v sedmnáctém století knih i knihoven málo. Někteří lidé prahli po knihách, ale bohužel, knih se tehdy nedostávalo. I to se Komenský snažil změnit. Mluvil k autorům knih, aby se snažili psát „dobré“ knihy. V dnešní době je spisovatelů, knih i knihoven dostatek, ale úroveň poloviny z nich je „na pováženou“. Každý druhý, který píše knihu, si myslí, že je „pan spisovatel“, ale opak je pravdou. Já jsem

¹⁸⁷ *Kapitoly z českých dějin do roku 1918*. [online]. Kvs.upol.cz. [cit. 2016-02-19]. Dostupný z: <<http://kvs.upol.cz/txt/KPCD.pdf>>.

¹⁸⁸ *Kapitoly z českých dějin do roku 1918*. [online]. Kvs.upol.cz. [cit. 2016-02-19]. Dostupný z: <<http://kvs.upol.cz/txt/KPCD.pdf>>.

stejného mínění jako Komenský, že spisovatel má být člověk vzdělaný, moudrý a sečtělý, Komenský by jistě dodal zbožný.

V každém městě, ať už větším, či menším, najdeme nejednu knihovnu a nejedno knihkupectví. Knih je dostatek, knihy bychom měli číst, z knih bychom měli čerpat informace, rady, recepty a jiné potřebné informace. Jsme lidé jednadvacátého století a informace jsou téměř všude. Slyšíme je v rádiu, čteme je na internetu, vidíme je v televizi. Velikou nevýhodu spatřuji v méně častém ověřování si informací, a proto raději při studiu i sebevzdělávání a vlastní rozvoji volím vhodné knihy od renomovaných spisovatelů, o kterých vím, že poznatky, zprávy, údaje, tabulky a obrázky jsou vědecky ověřeny a jsou pravdivé. A právě tak by měl postupovat každý učitel na základní, střední i vysoké škole. Dobrý učitel volí vhodné učebnice a učební texty, ze kterých čerpá informace, jež dále předává svým žákům. Tyto učebnice obsahují texty, obrázky, rejstříky, tabulky, seznamy, poznámky a mnoho jiného. Vhodně zvolené učebnice u žáků podporují, ve vyučovacím procesu, osvojení si vyučovanému tématu. Učitelům učebnice napomáhá držet se předem dané struktury, orientaci ve výuce a také je „odrazovým můstkem“ při výuce každého nového tématu.

Výše jsem uvedla svůj názor na to, který učitel využije Komenského ve své hodině více, a který méně. Například učitel přírodopisu či biologie raději „sáhne“ po vědeckých knihách přírodovědeckého charakteru, bude hovořit o botanicích, zoolozích, geneticích jako byli Charles Darwin, Johann Gregor Mendel či Carl Linné. Učitelé fyziky si spíše připomenou Isaaca Newtona a Alberta Einsteina. Naproti tomu učitelé dějepisu, jazyků a náboženství budou zmiňovat Komenského, a to rozhodně z mnoha důvodů. Jedno mají všechny „typy“ učitelů společné – budou využívat knihy. Právě proto je řeč *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání* tak důležitá i po tolika letech. Pro mnohé žáky může být práce s texty v učebnicích a ostatních knihách náročná, k orientaci v nich a správnému pochopení informací napomáhá postava učitele ve vyučovacím procesu.

V knihách je moudrost, jsou plné důležitých informací, se kterými se však musíme naučit zacházet. Pokud jsme se to nenaučili ve školách, je nutné se to doučit nyní. Stává se, že lidé knihy hromadí, nakupují je často dle hezké obálky a výborných recenzí. O tom Komenský také hovořil, nestačí ony knihy shromažďovat, ale i s nimi pracovat. Uvádím pracovat s nimi, jelikož ani samotné čtení nestačí. Při učení mnohdy to, co přečteme, za chvíli zapomeneme. Komenský poukazoval na to, že bychom měli do knih psát. Pokud si budeme psát po krajích poznámky, podtrhávat užitečné informace a „zabarvovat“ nám užitečné rady a sdělení, nepůjde o ničení knih. Naučit se vypisovat si důležité údaje z textů je

také jednou z kompetencí, kterou by si měl učitel osvojit. Dobrý učitel by měl být se vším výše uvedeným seznámen a co víc, měl by to učit své žáky.

7.2 Využití *Informatoria*

Informatorium školy mateřské je knihou pro rodiče, kteří uvažují o tom, že budou mít dítě a taky ty, co už děti mají. V dnešní době najdeme v regálech knihkupectví i knihoven nesčetně knih o těhotenství, rodičovství, vývoji dítěte, socializaci, vzdělávání a jiném. Komenský v *Informatoriu* vystihl body, z nichž některé jsou platné dodnes. Těhotné ženy se mají vyhýbat alkoholu a špatnému stravování. Dbát na zdraví své i plodu. Právě toto a mnoho dalšího najdeme i v literatuře jednadvacátého století. I přesto, že je *Informatorium* přes tři sta padesát let staré dílo, můžeme z něj „čerpat“ dodnes. Osobně si myslím, že moderní rodiče nesáhnou po této knize za účelem využívání informací v ní uvedených, přece jen je to velmi starý spis a většina z nastávajících matek a jejich partnerů budou pochopitelně volit publikaci novější. Ve spisu je také mnoho rad, jak děti předškolního věku vychovávat a vzdělávat, jak o děti pečovat jak je připravovat na školu a tím i jejich budoucí život. Pokud vše porovnáme s dnešními publikacemi, zjistíme, že mají s *Informatoriem* mnoho společného. Důležité je uvědomit si, že i v *Informatoriu* byly informace velmi nadčasové.

7.3 Využití *Didaktiky*

Dílo *Didaktika*, napsané Komenským, může pomoci při vyučování nejednomu učiteli. Komenský se v díle zabývá mnohým, a to vše bychom mohli považovat za podstatné. Podle mého názoru se v něm Komenský mnohokrát opakuje, ale právě opakování je, dle jeho slov, „matka moudrosti“.

Při čtení této knihy se učitel dozvídá, proč se máme my lidé učit a proč někoho vyučovat. Bůh nás obdařil rozumem, posunul nás v evoluci výš a tak nás oddělil od zvířat. Jsme tvorové dokonalí a jsme také obrazy Božími. Díky tomuto „daru“ máme možnost přemýšlet, usuzovat, dedukovat, učit sami sebe i druhé. Někdo je na tom rozumově lépe, jiný hůře. Všichni máme nárok na vzdělání. Již Komenský razil tezi o vyučování všech lidí bez rozdílu. Vyučovat může i ženy, bohaté i chudé. Rozum totiž obdrželi lidé z bohatých poměrů i ti z poměrů slabších. Ženy, přes jejich odlišnosti od mužů, mají možnost používat mozek stejně tak jako muži. V rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, což je část *Rámcového vzdělávacího programu*, se na několika stranách hovoří o postavení mužů a žen ve společnosti

a utváření pozitivních vztahů k opačnému pohlaví. O vzdělávacích oblastech viz dále. Komenský se v sedmnáctém století snažil o zrovnoprávnění „alespoň“ na poli vzdělávání. Ano, povědomí o rozumu v nás a odlišení se od ostatních zvířat, a tedy možnosti učit se a vzdělávat se, bychom měli jako učitelé žákům vštěpovat.

V České republice se s povinnou školní docházkou začíná v šesti až sedmi letech. Po devítileté základní škole následuje škola střední, popřípadě středí odborné učiliště. Méně učenliví žáci volí v deváté třídě střední odborné učiliště a na tři roky se jdou vzdělávat v oboru, ve kterém budou poté celý život vykonávat své povolání. Učenlivější žáci odejdou po škole základní na střední odborné školy, nebo gymnázia. Po čtyřech letech na jimi vybrané škole odmaturovají a volí mezi nástupem do zaměstnání, nebo pokračováním studia na vysoké škole. V období středního věku se lidé mohou rozhodnout, že jim škola chybí a chtějí se dále vzdělávat, i to je možné. Mnoho vysokých škol nabízí různé vzdělávací programy ve formě celoživotního vzdělání. V dnešní době je velké množství možností, kam se mohou mladí lidé vydat. Komenský v *Didaktice* rozebírá pojem doba studia. I přesto, že jak v *Didaktice*, tak ve *Vševýchově* rozděluje jednotlivá období života člověka na určité školy, razí názor, že doba studia se rovná celému životu člověka.

Ani o školy jako takové není nouze. Dnes najdeme v každém městě mateřskou školu a školu základní. Čím větší město, tím více škol. V jednom městě pak najdeme několik mateřských škol, několik škol základních, střední školy i střední odborná učiliště. V těch největších městech navíc můžeme spatřit vysoké školy, ať už veřejné, či soukromé. Se vzděláním se dnes nesetkáme jen ve školách klasického typu. Velkým trendem se za poslední roky staly jazykové školy, přípravné rekvalifikační kurzy a nejrůznější semináře. Za poslední zmíněné vzdělání si lidé musí připlatit, ale mnohdy jim právě certifikáty z těchto „škol“ zajistí lepší a náležitě ohodnocené zaměstnání. Komenský v *Didaktice* apeloval na zřizování škol, jelikož jich byl tehdy nedostatek. Hovořil o tom, k čemu všemu školy slouží a proč jsou důležité. Pokud bychom projednávali význam škol v dnešní době, určitě bychom se shodli v tom, že školy jsou značně důležité. Vzdělávali se v nich naši prarodiče, rodiče, my a snad se v nich budou vzdělávat i další generace. Teď ovšem nemusíme jednat o tom, zda je škol málo, jelikož jich je dostatek. Jednat by se spíše mělo o tom, zda je dostatek škol kvalitních. Za kvalitu škol samozřejmě zodpovídá stát, ale je jasné, že nemůže kontrolovat úplně vše. Školu „dělají“ učitelé, žáci a studijní materiály. Dobří učitelé vytváří vhodné podmínky pro vzdělávání, a tím i vzdělané žáky.

S výchovou a vzděláváním by se mělo začít co nejdříve. Mladí žáci se naučí mnohem více informací a snadněji si je zapamatují, než staří lidé. Což neznamená, že se má člověk vzdělávat pouze „za mlada“. Učit se máme po celý náš život. Smrtí, podle Komenského, náš život nekončí. On sám věřil v život věčný, který následuje po životě na tomto světě. Já sama zastávám kladný názor na život po životě. Věřím, že je něco mezi nebem a zemí. Avšak jsem toho názoru, že bychom žáky neměli přesvědčovat o něčem, co nikdy nebylo vědecky prokázáno. I přes mou víru v něco, co nebylo ověřeno, jsem srdcem i duší „vědcem“ a právě proto vím, že není správné nutit někomu neopodstatněné názory. Komenský byl v tomto ohledu striktní. Nepřipouštěl si opak svého tvrzení. Neustále opakoval, že život zdejší je pouze přípravou na život pozdější, život věčný.

V podkapitole *Způsob usnadňování výuky* rozebírám návrhy Komenského na řádně provedenou školní výuku. Uvedeno je osm bodů, které Komenský prosazoval. Pouze dva z osmi bodů v dnešní době nedodržujeme. Těch šest, které používají učitelé po celé České republice, zní: předem určovat cíle výuky, volit vhodné prostředky, vyučovat od nejjednoduššího učiva po složitější, stanovit si metody výuky, většinové užívání skupinové výuky a používání učebnic. Pouze „*držení více umění při sobě*“ a „*učení jednoho předmětu v jeden den*“ se do výuky neaplikovalo. Právě naopak žáci mají v jeden den více předmětů, a učení více předmětů pohromadě se také „neosvědčilo“. Jisté je to, že se od sedmnáctého století událo mnohé, ale postup vyučovacího procesu se pouze postupně „zlepšuje“.

Škola s sebou bezesporu nese i jisté nepřijemnosti. Komenský se v *Didaktice* značnou měrou zabýval kázní. Ta je ve výuce důležitá. Vyučující musí být schopen vytvořit si ve třídě klid a respekt. Záleží jak na osobnosti učitele a jeho autoritě, ale také na žácích, kteří jsou momentálně vzděláváni. Komenský popisoval určité typy trestů při vynucování si kázně ve školách. V dnešní době učitel nemá moc pravomocí, díky nimž by mohl „trestat“ nehodné žáky. Komenský navrhoval veřejné pokárání až fyzický trest. Trestání mělo být poučením pro „nevychovanec“ k uvědomění si jeho chování a mělo předcházet dalšímu nevhodnému chování a jednání. Tresty měly mít podobu prevence porušování kázně. Dnešní učitel může žákovi vytknout jeho chování, napsat mu poznámku do žákovské knížky, či udělit písemný trest, o fyzických a psychických trestech nemůže být řeč.

7.4 Využití *Vševýchovy*

Komenský ve své *Vševýchově* rozmlouvá o učení žáků všemu, všech a všestranně. Vychovávání a vzdělávání všech je dnes samozřejmostí. V České republice mají nárok na vzdělání všichni bez výjimek. Ba naopak, pokud by dítě školou povinné do školy nedocházelo, měli by problém i jeho rodiče. Nárok na výuku všeho je také samozřejmostí. Na základní škole musí žák projít nejprve čtením, psaním, počítáním a prvoukou. Nezapomíná se ani na hudební a výtvarnou výchovu, ani na pracovní činnosti. S přibývajícím věkem se připojují předměty jako český a cizí jazyk, dějepis, přírodopis, chemie, fyzika, občanská výchova a zeměpis. Náboženství, což Komenský pokládal za nejdůležitější umění, není povinným předmětem, ale pouze dobrovolným. K všestrannému rozvoji a všestranné výuce mají mít přístup také všichni žáci, bez rozdílů. Každý člověk má nadání na něco jiného, někdo je spíše umělecký typ, jiný praktický, nebo vědecký. Jednadvacáté století předkládá nám lidem všelijaké možnosti, jež můžeme využít. Žáci by, především na prvním stupni základní školy, měli být vzděláváni všestranně a v průběhu stupně druhého v sobě najít svoje nadání. Dle mého názoru není nezbytné žáky všestranně vyučovat po celou dobu jejich studia. Po dobu povinné školní docházky zajisté ano, ale co v dalších letech? Žáci méně nadaní v uměních, jako jsou zpěv, či kresba se budou zbytečně trápit na hodinách hudby a výtvarné výchovy. Tito žáci mohou být obdařeni matematickými schopnostmi a raději by se realizovali v matematických příkladech a jim podobné problematice. Žáci, kteří po základní škole nastupují na další školy, by si již měli uvědomovat, které předměty je „baví“, a které ne. Rozhodují se sami za sebe a vědí, co chtějí v životě dělat. Role rodičů při volbě budoucí školy a tedy budoucího povolání je ovšem kapitola sama pro sebe. Zde je opět Komenský velmi přísný v případě všestranné výchovy. Prosazuje všestrannou výchovu pro celý život jedince. Komenského tvrzení s všestrannou výchovou a vzděláním jistě není od věci, ale přikláněla bych se spíše k tomu, aby si každý svéprávný člověk vybral ten směr, který mu duši náleží.

Podobně je tomu v případě všeučitelů. Komenský kladl na všeučitele velmi vysoké nároky. Učitel by měl být na základě popisu Komenského všeznalý, sečtělý, úctyhodného věku, zbožný a ctnostný. Měl by vyučovat rád, chtít žáky ve všem, co zná vzdělávat. Aktuálně je situace taková, že se učitelé předem specializují na určité předměty, jež vyučují. Druhů učitelů je široká škála, najdeme mezi nimi učitele dějepisu, zeměpisu, českého jazyka, dnes velmi potřebného učitele anglického jazyka, matematiky, občanské nauky a mnohé další. Mladí studenti učitelství mnohdy volí studium více předmětů, aby v případě žádosti o práci ve

školství mohli ředitelům škol nabídnout svou aprobaci alespoň ze dvou předmětů. I v tomto směru bychom se mohli od Komenského „poučit“.

Vševýchova rozděluje lidský život na osm etap. Život začíná *Školou zrození*, což je volně přeloženo vlastní příchod člověka na svět, tedy narození. Se vstupem na tento svět, nezačíná pouze život člověka, ale i samotné učení se. Následuje *Škola dětství* začínající ihned po příchodu na svět. Dnes výchovu a vzdělávání zprvu zastává rodina a poté mateřská škola. V sedmnáctém století tomu bylo podobně, do přibližně třetího roku života úlohu učitelů přebírali rodiče a v majetnějších rodinách navštěvovali děti poloveřejné školy *klínu mateřského*. *Škola chlapectví* v dnešní době představuje období, kdy žáci navštěvují první stupeň základní škol a první část stupně druhého. *Škola jinošství* zahrnuje dobu, kdy „jinoši“ docházejí ještě pár let do základní školy a poté si vybírají mezi gymnáziem, středními odbornými školami a středními odbornými učiteli. *Škola mladosti* představuje období, kdy učenlivější studenti odcházejí na vysoké školy a ostatní už do zaměstnání. Období *mužského věku* je považováno za to nejproduktivnější. Člověk je na vrcholu svých sil, je nejvzdělanější za celý svůj život a snaží se z toho profitovat. Chodí do zaměstnání, zakládá rodinu a těší se ze svého života. Je obdobím životní praxe. Ve škole stáří dochází k vyvrcholení života. Člověk už nikam nespíchá a připravuje se na smrt. Přemýšlí o svém životě a měl by mít povědomí o tom, co v životě dosáhl. Komenský věří přechod do dalšího života, a proto „starce“ nabádá k urovnání si myšlenek a pozitivnímu očekávání smrti. *Škola smrti* je, podle Komenského, pouze přechodem do života dalšího, na který jsme se připravovali po celý život na tomto světě.

7.5 Využití ve výuce *Občanské výchovy*

Občanská výchova vyučovaná na základních školách v celé České republice vychází z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Na základě RVP ZV si každá škola sama vytváří svůj Školní vzdělávací program (dále jen ŠVP). V RVP ZV je *Občanská výchova* pojmenovaná jako *Výchova k občanství*. *Výchova k občanství* spolu s *Dějepisem* spadá do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Tato celá vzdělávací oblast je charakterizovaná jako předávání určitých znalostí a dovedností, které žáku napomáhají se orientovat v dějinném, sociálním a kulturně historickém kontextu života člověka ocitajícího se v demokratické společnosti. Vzdělávací obor *Výchova k občanství* obsahuje určitý vzdělávací

obsah, do kterého patří *Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Člověk, stát a hospodářství, Člověk, stát a právo a Mezinárodní vztahy a globální svět*.¹⁸⁹

Pravděpodobně bychom v každém z výše uvedených obsahů použili nějaký názor, nápad, ideu či radu Komenského, ale učitel *Občanské výchovy* na základní škole nejvíce „využije“ Komenského ve vzdělávacím obsahu *Člověk ve společnosti a Člověk jako jedinec*.¹⁹⁰

Člověk ve společnosti je vymezován určitými očekávanými výstupy. Ty, které bychom využili ve spojitosti s Komenským, jsou v přeneseném slova smyslu: význam vlastenectví, nepřijatelnost vandalského chování, kulturní nabídka našeho státu, pomoc ostatním lidem, vhodné způsoby chování a komunikace, tolerance ve společnosti, respektování ostatních lidí, odmítání netolerantního chování, dosahování cílů v rodině, ve škole a v obci. V „kategorii“ vlastenectví může vyučující hovořit o postavě Jana Amose Komenského jako výrazné osobě sedmnáctého století, propagátora správného vzdělávání a výchovy všeho občanstva a jeho díle. Význam nepřijatelnosti vandalského chování by spočívala v úctě ke knihám, jako k nesmrtelnému bohatství. Žáci by si měli uvědomovat význam knih, naučit se s nimi pracovat a nakládat s informacemi, které z nich získají. O to se ostatně snažil i Komenský a měli by se o to pokoušet i učitelé dnešních škol. Do kulturní nabídky by určitě spadaly spisy Komenského. Žáci navštěvující školy jednadvacátého století by si měli být vědomi, že je nutné pomáhat ostatním lidem, starším, zkušenějším a také potřebným. Komenský při objasňování toho, kdo má navštěvovat školy, hlásal *všichni*, bez rozdílu. Chápání a uvědomování si netolerantního, xenofobního a rasistického chování má být vlastní všem žákům. Vzdělávání nesmí záviset jen na penězích, postavení ve společnosti, či na pohlaví. Dosahování žákových cílů jde „ruku v ruce“ s popisem „dobývání“ cílů z pohledu Komenského. Ten hovořil o tom, jak je důležité, aby si učitel vytyčil cíle, jež chce ve výuce dosáhnout, a právě tento um bychom měli umět předat našim žákům. Stanovit si předem cíle, ať už doma nebo ve škole, a následně je splnit není nijak jednoduché, ovšem bystrý žák může tuto dovednost „okoukat“ od svých učitelů.¹⁹¹

¹⁸⁹ *Upravený rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Msmt.cz. [cit. 2016-02-21]. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

¹⁹⁰ *Upravený rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Msmt.cz. [cit. 2016-02-21]. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

¹⁹¹ *Upravený rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Msmt.cz. [cit. 2016-02-21]. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

Učivo, jež by mělo být ve výuce použito je v RVP ZV nazváno jako: naše škola; naše obec, region, kraj; naše vlast; kulturní život; lidská setkání; vztahy mezi lidmi a zásady lidského soužití. Těchto sedm typů učiva je celý výčet v rámci obsahu *Člověk ve společnosti*. Ve všech může učitel realizovat něco do spojitosti s Komenským. V případě posledního představeného – zásady lidského soužití – je uvedena například morálka a mravnost, což Komenský opakuje snad ve všech svých dílech a považuje je za stěžejní ve veškeré výuce.

Člověk jako jedinec má také svoje vlastní očekávané výstupy. Ty, jež můžeme spojovat se samotným Komenským, jsou například pozitivní hodnocení sebe sama, rozhodování se, dosahování jedincových cílů i cílů celé skupiny, kontrola vlastního chování a jednání, význam vůle, rozvoj talentu i pěstování sebedůvěry. V *Informatoriu*, *Didaktice* i *Vševýchově* nalezneme mnoho indicií, jež nám napomůžou k osobnostnímu rozvoji, přesněji osobnostnímu rozvoji žáků, dosahování předem stanovených cílů a rozvíjení nadání. Setkáme se v nich i s rolí motivů v učení i vůlí.¹⁹²

7.6 Využití ve výuce *Základů společenských věd*

Základy společenských věd vyučované na středních školách a gymnáziích v České republice vychází také z Rámcového vzdělávacího programu, tentokrát pro gymnázia (dále jen RVP G). Opět platí, že na základě RVP G si škola vytváří svůj Školní vzdělávací program. RVP G je velmi podobný program, ovšem rozšiřující.¹⁹³

Základy společenských věd jsou v RVP G nazvané jako *Občanský a společenskovědní základ*, spolu s *Dějepisem* a *Geografií* spadají do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, stejně jako v případě RVP ZV. U žáků navštěvujících gymnázia se předpokládá rozvinutější myšlenková činnost, schopnost kriticky zhodnocovat situace, aplikace dříve nabytých poznatků do praxe, chápání odpovědnosti za vlastní život, respekt k demokratické společnosti, porozumění významu jedinečnosti života a lidské důstojnosti i úcta ke všem lidským výtvorům.¹⁹⁴

Vzdělávací obsah oblasti *Člověk a společnost* v RVP G je podobný tomu v RVP ZV. Patří sem *Člověk jako jedinec*; *Člověk ve společnosti*; *Občan ve státě*; *Občan a právo*;

¹⁹² *Upravený rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Msmt.cz. [cit. 2016-02-21].

Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

¹⁹³ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <file:///C:/Users/Dagmar/Downloads/RVP_gymnazia.pdf>.

¹⁹⁴ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <file:///C:/Users/Dagmar/Downloads/RVP_gymnazia.pdf>.

Mezinárodní vztahy, globální svět a Úvod do filozofie a religionistiky, který je pro žáky zcela novým prvkem. I v tomto případě učitel gymnázia či střední školy uplatní informace o Janu Amosu Komenském v obsahu *Člověk jako jedinec a Člověk ve společnosti*. Navíc je zde oproti RVP ZV obsah *Úvod do filozofie a religionistiky*, kde se mohou vyučující „na Komenském vyřádit“. V prvních dvou uvedených obsazích je tomu s očekávanými výstupy a učivem velmi obdobně jako při výuce na základní škole.¹⁹⁵

Úvod do filozofie a religionistiky je vystihován výstupy jako podstata filozofického tázání, východiska filozofie, mýtu a náboženství, vývoj filozofického myšlení, kritické přistupování k problémům, význam náboženství a projevy náboženství. Učivo je rozdělené do bodů: podstata filozofie, filozofie v dějinách a víra v lidském životě. Komenský často ve svých spisech hovoří o Bohu, cestě k němu a obracení se na něj. Lidé jsou, podle Komenského, obrazem Božím a právě náboženské otázky jsou v jeho učení značně podstatné.¹⁹⁶

¹⁹⁵ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <file:///C:/Users/Dagmar/Downloads/RVP_gymnazia.pdf>.

¹⁹⁶ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <file:///C:/Users/Dagmar/Downloads/RVP_gymnazia.pdf>.

Závěr

V diplomové práci „*Jan Amos Komenský jako pedagog, vychovatel a náboženský myslitel*“ jsem se z části věnovala životu Komenského a rozsáhlosti jeho díla. Život v sedmnáctém století nebyl pro Komenského nijak zvlášť jednoduchým a byl nucen několikrát emigrovat. Nemálo komeniologů se věnovalo jeho životu a i jednotlivým spisům. Velmi výrazným komeniologem se stal Jan Patočka, náš nejvýznamnější filozof, který sepsal mnoho děl, z nichž nejpodstatnější jsou *Komeniologické studie I, II a III*.

Jan Amos Komenský byl rozhodně filozof i teolog. Komeniologové se často neshodnou, zdali byl více filozof či teolog, podstatné ovšem je, že byl pravděpodobně obojím. Pansofie procházela vývojem filozofickým, což byl Komenského nejznámější pojem, ale na druhou stranu nikdy nezapomínal na víru a teologickou stránku všech věcí. Je opravdu těžké rozhodnout, kam bychom ho přiřadili.

V případě náboženského smýšlení a příklonu k Bohu jsem využila interpretace díla *Labyrint světa a ráj srdce*, kde je výrazně popsáno hledání něčeho, co byl nakonec Bůh. V tomto díle se setkáváme s Poutníkem, který je po celé putování *Labyrintem světa* se vším nespokojený. Poté, co si uvědomí, že na tomto světě nechce žít, promluví k němu Bůh. V okamžiku, kdy si Poutník s Bohem sjedná jistou úmluvu, pochopí *Rád srdce* a naplno se Bohu oddá. Využití tohoto díla ve výuce je podle mého v dnešní době rozporuplné. Dílo je silně nábožensky založené a našim dětem bychom jej ve výuce měli vyložit pouze jako výtvar našeho velkého myslitele a pokusit se pouze o nastínění problematiky v ní. Naše názory na knihu bychom neměli našim žákům vnucovat, právě naopak je nechat si na ni vytvořit vlastní názor. Vzhledem k náročnosti textu bych volila rozbor díla pro pokročilejší studenty, například na gymnáziích. Využít knihu mohou učitelé nejen předmětu *Základy společenských věd*, ale také *Dějepis*, *Náboženství*, *Religionistiky* či *Českého jazyka*.

Pokusila jsem se interpretovat Komenského díla *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*, *Informatorium školy mateřské*, *Didaktika česká* a *Vševýchova*. Z každého uvedeného spisu jsem se snažila vybrat to nejpodstatnější pro vzdělávání a výchovu žáků na základní a střední škole. Pojmy jako cíle výuky, metody a prostředky využíváme dodnes. Popis knih jako důležitých prostředků ve výuce je též aktuální. Ze všech čtyř rozebraných děl bychom mohli těžit doposud. Také jsem usilovala o zhodnocení využití celé své práce ve školství jako takovém. Na závěr jsem zhodnotila přínos Komenského v předmětech *Občanská*

výchova a *Základy společenských věd*, jež v dnešní době vycházejí z Rámcových vzdělávacích programů.

Já sama si myslím, že znát osobnost Jana Amose Komenského, jeho život, dílo, myšlenky, nápady a rady je velmi důležité. I přesto, že žil Komenský v sedmnáctém století, jsou jeho díla velmi nadčasová, ať už se jedná o díla didaktická, filozofická, či náboženská. Komenský byl, je a bude fenomén...

Literatura a prameny:

Literatura:

BRAMBORA, J. *Knižní dílo Jana Amose Komenského*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 211 s.

KALIVODA, R. *Husitská epocha a J. A. Komenský*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1992. 312 s. ISBN 80-207-0341-1.

KAPRAS, J. *Nástin filozofie Jana Amosa Komenského*. Vyd. 1. Velké Meziříčí: Nakladatelství Šaška a Frgala Knihhtiskárna, 1894. 358 s.

KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy*. Upravil František Tichý. Vyd. 2. Praha: SPN, 1954. 389 s.

KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika J. A. Komenského, to jest umění umělého vyučování*. Vyd. 1. Praha: Národní tiskárna I. L. Kobra, 1892. 309 s.

KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. 3. Praha: SPN, 1972. 52 s.

KOMENSKÝ, J. A. *Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání: Řeč pronesená na počátku prací ve větší síni potocké školy 28. listopadu 1650*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 24 s.

KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Vyd. 2. Brno, Host, 2014. 250 s. ISBN 978-80-7491-154-5.

KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova = Pampaedia*. Z jazyka latinského přeložil Josef Hendrich. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství, 1948. 269 s.

KOPECKÝ, J., PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Vyd. 1. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 272 s.

MOLNÁR A., REJCHRTOVÁ N. *Jan Amos Komenský. O sobě*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1987. ISBN 80-207-0016-1.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie, soubor textů o J. A. Komenském. Díl 1. Texty publikované v letech 1941-1958.* Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1997. 426 s. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie, soubor textů o J. A. Komenském. Díl 2. Texty publikované v letech 1959-1977.* Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-03-4.

SOUSEDÍK, S. *Filozofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenství.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, spol. s.r.o., 1997. 296 s. ISBN 80-7021-145-8.

Elektronické zdroje:

Kapitoly z českých dějin do roku 1918. [online]. Kvs.upol.cz. [cit. 2016-02-19]. Dostupný z: <<http://kvs.upol.cz/txt/KPCD.pdf>>.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [online]. [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <file:///C:/Users/Dagmar/Downloads/RVP_gymnazia.pdf>.

Upravený rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Msmt.cz. [cit. 2016-02-21]. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

Anotace

Jméno a příjmení:	Dagmar Peclinovská
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Jan Amos Komenský jako pedagog, vychovatel a náboženský myslitel
Název v angličtině:	Jan Amos Komenský as a pedagogue, educator and religious thinker
Anotace práce:	V diplomové práci se zabývám Janem Amosem Komenským. Stručně shrnuji jeho život, filozofický a náboženský pohled na svět. Pokouším se interpretovat jeho díla, vztahující se k výchově a vzdělávání. Na závěr zvažuji využitelnost mnou interpretovaných děl ve výuce Občanské výchovy a Základů společenských věd.
Klíčová slova:	výchova, didaktika, učitel, žák/student, školství, filozofie, náboženství, teologie
Anotace v angličtině:	In this thesis I am dealing with Jan Amos Komenský. I am summarizing his life briefly, philosophical and religious view of the world too. I am attempting to interpret his writings, which are connected with education. Finally I am considering use of interpreted writings in education civics and social sciences.
Klíčová slova v angličtině:	education, didactics, teacher, pupil/student, philosophy, religion, theology, school system

Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	78
Jazyk práce:	český